

Marksizm ve ulusal sorun

Burak Gürel

Devrimci Marksizm'in birinci sayısında yayımlanan "Başlarken" başlıklı yazıda emperyalist savaş ve işgallerle belirlenen "sürekli savaş" döneminde "ezilen ulus ve halkların kurtuluşu davasının yeniden ayağa kalkması"nın somut bir olgu olduğuna dikkat çekilmişti.¹ Ulusal bağımsızlık temelinde yürütülen mücadelelerin yeniden canlanması, dünya solunu bu mücadeleler karşısındaki tutumunu netleştirmeye zorluyor. Gerek emperyalist ülkelerde gerekse de dünyanın başka yerlerinde bulunan bir dizi "sosyalist" akım, ulusal sorun konusunda Marksizmin nirengi noktası olan ezen ulus-ezilen ulus ve haklı savaş-haksız savaş ayrımlarını çoktandır unutmüş durumda. Bu akımlar, işgale uğrayan ülkelerin de işgal edenler gibi burjuva devletleri tarafından yönetiliyor oluşunu gerekçe göstererek bu savaşlarda tarafsız kalınması gerektiğini ileri sürüyorlar. Sömürgeci devletler ile sömürgeleştirilen ülkeleri aynı kefeye koyarak Marksizmin en temel ilkelerinden ne derece uzaklaştıklarını kanıtlıyorlar.

Kürt meselesinin 20. yüzyılın çeşitli dönemlerine ve özellikle de son yirmi yıla damgasını vurduğu Türkiye'de ise, ulusal sorun konusunda net tutum almak dün olduğu gibi bugün de devrimci siyaset yapmanın en önemli koşulu. Türkiye solunun 1920'lerin ortasından itibaren etkisinden kurtulamadığı sosyal-şovenizmin özellikle 28 Şubat 1997'den bu yana sol içindeki hâkimiyetini hayli artırdığı hatırlanırsa, bu konuda doğru tutum almanın kazandığı önem daha iyi anlaşılır.

¹ *Devrimci Marksizm*, Yayın Kurulu, "Başlarken," *Devrimci Marksizm*, sayı. 1, s. 11.

11. Solun önemli bir bölümü, çeşitli gerekçeler uydurarak hemen yanı başındaki ezilen ulusun kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkıyor. Resmi ideolojinin ve şovenizmin toplumda yaygınlaştırılması için burjuva rejiminin kendisine verdiği görevleri hevesle yerine getiren (son dönemde saflarına bir dizi eski Stalinist ekibin de katıldığı) “kapıkulu solu”nu bir yana bıraktığımızda dahi, tablonun geriye kalan bölümü iç açıcı hale gelmiyor. İttihat ve Terakki Partisi’nin liderlerinden Talat Paşa’yı “dürüst devlet adamı” olarak tanımlayan ve onun Ermeni politikasını meşru gördüğünü açıkça ilan eden TKP’den² Kürt meselesinde resmi ideolojinin çizdiği sınırların dışına çıkamayan ÖDP’ye³ uzanan çok geniş bir kesimin varlığı, Türkiye solunun önemli bölümünün enternasyonalizmden ne ölçüde uzaklaştığını kanıtlıyor. Bu nedenle, ulusal sorunda Marksizmin programatik tavrını savunmak giderek daha önemli hale geliyor.

Bu yazı çerçevesinde, ulusal soruna ilişkin Marksist politikanın iki temel bileşenini inceleyeceğiz. Öncelikle ulusların ve dillerin tam eşitliğinin kabulüne bağlı olarak ortaya çıkan “ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı”nın (UKKTH) devrimci Marksist bir programatik ilke haline gelişine yakından bakacağız. Bunun ardından, Komünist Enternasyonal’in ikinci ve dördüncü kongrelerinde sömürgelerdeki (özellikle de “Doğu Sorunu” başlığı altında tartışılan Asya ülkelerindeki) ulusal bağımsızlık savaşlarına ilişkin genel bir mücadele yöntemi olarak öne çıkarılan “anti-emperyalist birleşik cephe” taktiklerini inceleyeceğiz. Bu iki başlığın incelenmesi sırasında göreceğimiz gibi, Marksizmin ulusal soruna ilişkin politikası uzun bir döneme yayılan tartışmaların ürünüdür. Marx ve Engels, ulusal soruna ilişkin komünist siyasetin temelini atmışlardır. UKKTH’yi yalnızca genel bir ilke olarak değil, ulusal kurtuluş savaşları ile uluslararası proletaryanın dünya devrimi mücadelesini birbirine bağlayacak biçimde tarif ederek devrimci partinin siyasi programına yazan Lenin olmuştur. Lenin, İkinci Enternasyonal içinde sömürgeciliğin devamını savunan sosyal-şovenlere, ulusların kaderlerini özgürce belirleme hakkına önce sahip çıkıp daha sonra bunu gereksiz bulduğunu açıklayan Karl Kautsky gibi İkinci Enternasyonal önderlerine, emperyalizm çağında ulusal sorunun öneminin kalmadığını öne sürerek ezilen uluslara geleceklerini özgürce belirleme hakkının tanınmasının milliyetçiliğe taviz vermek olduğunu iddia eden Rosa Luxemburg’a ve nihayet Bolşevik Partisi’nin içinde Luxemburg ile benzer görüşleri savunan Nikolay Buharin ve benzerlerine karşı yürüttüğü kararlı mücadelenin sonucunda Marksizme büyük bir katkı yapmış-

2 TKP’nin yayın organı *Komünist* gazetesinde “Komünistin Tavrı” başlıklı köşede yayımlanan söz konusu yazı için bkz: Tevfik Çavdar, “Günümüz koşullarında Talât Paşa’yı anlamak,” *Komünist*, sayı. 260, 7 Nisan 2006.

3 Bu tutumun eleştirisi için bkz: Şiar Rışvanoğlu, “‘Halkların postmodern kardeşliği’, ya da ÖDP Kemalizmle hesaplaşmaktan kaçmaya devam ediyor hâlâ!,” <http://www.iscimucadelesi.net/gundem/gundem240706.htm>

tır. Bu nedenle, devrimci Marksistlerin ulusal sorundaki temel referans kaynağı Lenin'in yapıtıdır. Bununla birlikte, Ekim Devrimi'nden Komintern'in ilk dört kongresine uzanan süreçte ulusal soruna, özellikle de ulusal bağımsızlık hareketlerine ilişkin siyasi programın oluşturulmasına büyük katkı yapan Hindistanlı komünist Manabendra Nath Roy'u unutmamak gerekir. Yine aynı dönemde ulusal soruna ilişkin geçmişteki hatalı tutumunu terk eden Lev Trotskiy'in Lenin sonrası dönemde bu alanda sergilediği pratik de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, bu yazıda ulusal soruna ilişkin programın oluşturulmasındaki kolektif emeği gözden kaçırmayan bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte, ulusların kaderlerini tayin hakkı ilkesinin ve anti-emperyalist birleşik cephe politikasının Sovyetler Birliği ve Komintern tarafından uygulanışına ilişkin olarak eleştirel bir bilanço çıkarılacaktır.

Marksizmin ilk döneminde ulusal sorun

Marx ve Engels'in genel olarak ulusal soruna, özel olarak da sömürge halkların deneyimlerine ilgisiz kaldığı, hatta kapitalizm-öncesi toplumların kapitalizme geçişini ve modernleşmesini sağladığı gerekçesiyle sömürgeciliği ilerici gördüğü iddiası postmodernizmin bir varyantı olan post-kolonyal teorinin akademi dünyasındaki artan etkisiyle birlikte- son otuz yılda giderek daha fazla kabul edilir oldu. Bu fikri sorgusuz sualsiz kabul edenlerin postmodernlerden ibaret olmadığını anlamak için "Marx ve Engels'in sömürgeciliği meşrulaştıran tavrının Lenin tarafından düzeltiltiği"ni ileri süren onlarca yazının bugünkü sol yayınlarda da geçmişten daha fazla yer aldığını hatırlamak yeterli. Öncelikle Marksizmin eleştirel bir düşünce olduğunu ve Marksist teorinin de bu eleştiriden muaf olmadığını hatırlatmak gerekiyor. Bunun da ötesinde, burada öne çıkarmaya çalışacağımız husus Marx'ın Hindistan ve sömürgeler konusundaki tespitlerinin ayrıntılarından ziyade genel olarak sömürgeler ve ezilen uluslar konusundaki politik pratiğidir. Bu uyarıyı akılda tutarak Marx ve Engels'in bu sorunlara ilişkin tavrını kısaca gözden geçirelim.

Marx ve Engels'in ulusal sorun konusundaki ilk dönem yazıları belirli bir gerilimi içinde taşır. Bir yandan ulusal ezilmişliklere dikkat çekilip hâkim ulusların sömürgeci politikaları kınanırken diğer yandan ezilen ulusların bir bölümüne karşı bir tür güvensizlik duyulduğu ortadadır. Örneğin Engels 1866'da *Commonwealth* dergisi editörünü gönderdiği mektupta kendi geleceğini belirleme hakkının yalnızca İtalya, Polonya, Almanya ve Macaristan gibi "Avrupa'nın büyük ve iyi tanımlanmış tarihsel uluslarına" tanınabileceğini yazmıştır.⁴ Bu mektuba dikkat çeken Nigel Harris, Marx ve Engels'in 1870 öncesi dönemde geleceğini özgürce

4. F. Engels, "To the editor of *The Commonwealth*," *The Commonwealth*, sayı. 160, 31 Mart 1866, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1866/03/24.htm#1>

belirleme hakkına sahip olma kıstasını politik taktiklere bağılı olarak genişletilebildiklerini, ancak son kertede bu hakkı herhangi bir politik önemi olmadığı iddia edilen ve “tarihsiz halklar” olarak tanımlanan bazı uluslara tanımakta fazla istekli davranmadıklarını belirtiyor.⁵ Buradaki kararsızlığın savunulacak bir tarafının olmadığı açıktır. Ancak buradan sömürgeciliğin desteklendiği sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Tam tersine, Marx, Britanya’da bir proleter devrimi gerçekleşmeden veya Hindistan ulusal bağımsızlığını kendi başına kazanmadan Hindistan’daki sosyal dönüşümün tamamlanamayacağını açıkça belirtmiştir.⁶ Yazının ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi, Marx ve Engels ezen ulus-ezilen ulus çelişkisinin ortaya çıktığı her durumda ezilen ulustan yana tavır koymuştur.

Marx ve Engels, özellikle İrlanda’daki ulusal kurtuluş hareketine yönelik siyaset belirlemeye çalışırken ulusal sorun konusundaki eksiklerini gidermeye başladılar. İrlanda sorunu iki açıdan önemliydi. Birincisi, Britanya İmparatorluğu’nun İrlanda’yı işgal ederek sömürgeleştirmesine karşı bu ülkenin bağımsızlığını hedefleyen bir direniş hareketi ortaya çıkmıştı. Bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan ikinci sorun Britanya işçi sınıfı içindeki ulusal bölünmüşlük meselesiydi. Sömürgeleştirilen İrlanda’dan İngiltere’deki sanayi merkezlerine yoğun bir işçi göçü yaşanıyordu. Bu durum, bugün de Türkiye ve dünyadaki örneklerine aşina olduğumuz göçmen işçilere yönelik ayrımcılık problemini doğurmuştu. İrlandalı göçmen işçiler en ağır işlerde en düşük ücretlerle çalıştıkları yetmezmiş gibi bir de İngiliz işçi sınıfına pompalanan ırkçı önyargılarla boğuşmak zorunda kalıyorlardı. Ulusal kimliklerinden ve dini inançlarından dolayı aşağılanmaktaydılar. Ortak sınıf düşmanına karşı birlikte mücadele etmek yerine birbirine düşen işçi sınıfının tamamı bundan zarar görüyordu.

Marx, dönemin Britanya işçi sınıfı hareketinin (Çartist hareket) zayıflığının esas nedeninin bu bölünmüşlük olduğunu tespit etti. Ardından, Çartist hareketin işçi sınıfının birliğine zarar veren şovenist önyargılara karşı mücadele etmesi gerektiğini saptadı. Günümüzde aynı sorunlar karşısında soyut birlik ve kardeşlik çağrıları yapan sosyal-şovenlerden farklı olarak, sorunun esas kaynağının Britanya’nın İrlanda üzerindeki sömürgeci egemenliğinde yattığını ısrarla vurguladı. İngiliz ve İrlandalı emekçilerin kardeşleşmesinin yolu, İngiliz işçilerinin İrlandalılara karşı tüm şovenist önyargılarından arınmasından ve İrlandalıların Britanya’dan ayrılarak kendi ulusal devletlerini kurma hakkını savunmasından geçiyordu.⁷ Marx 1870’te bu tutumunu yalın bir ifadeyle açıkladı: “Başkasını ezen bir ulusun kendisi de özgür olamaz.” Bu yalnızca İrlanda sorununa ilişkin bir saptama değildi. 1848’de “tarihsiz halklar” olarak tanımladığı Avrupa’daki

5 Nigel Harris, *National Liberation*, Londra, New York: I.B. Tauris, 1990, s. 42.

6 Karl Marx’ın 8 Ağustos 1853’te *New York Tribune*’de yayımlanan yazısından aktaran: Harris, s. 42.

7 Marx’ın Meyer ve Vogt’a yazdığı 10 Aralık 1869 tarihli mektuptan aktaran: Harris, s. 45.

imparatorlukların sınırları içinde yaşayan farklı ulusların önündeki tek alternatif asimilasyon olduğunu yazan Engels, 1890'a gelindiğinde bu tutumunu değiştirerek Macar, Rumen, Sırp, Bulgar, Arnavut, Yunan ve Türk halklarının kendi geleceklerini özgürce belirlemelerini şart koşuyordu.⁸

Öte yandan, kapitalizm geliştikçe ulus olgusunun kendiliğinden aşılabileceğini ileri sürerek işçi hareketine siyasetçilik önerenler bugün olduğu gibi o dönemde de eksik değildi. Proudhon taraftarları, I. Enternasyonal'in 1864'teki bir toplantısı sırasında kapitalizmin gelişimi sayesinde ulus kavramının demode olduğunu ilan ederek ulusal bağımsızlık hareketlerine karşı çıkılmasını önerdiler. Kapitalist gelişmenin sonucunda tek bir dünya ekonomisinin ortaya çıkması gerçeğinden bu süreçle birlikte ulusal çelişkilerin otomatik olarak aşılabileceği sonucunu çıkaran bu mekanik ekonomizme karşı, Marx ve Engels tarihsel gelişmenin çelişkili doğasını öne çıkardılar. Engels, kapitalizmin uluslararası niteliği ile farklı ülkelerin burjuvazilerinin birbirleri ile olan rekabettin aynı gerçeğin parçaları olduğunu ortaya koyuyordu. Engels'e göre, gerek farklı ulusların burjuvazilerinin birbirleriyle rekabeti (gelişmiş kapitalist devletlerin kendi aralarındaki savaşlar), gerekse de sömürgeciliğin ezen uluslar ile ezilen uluslar arasındaki çelişkileri körüklemesi nedeniyle kapitalist üretim biçimi çerçevesinde ulusların ve ulusal çelişkilerin aşılması imkânsızdı.⁹ Bu durumda, enternasyonal işçi hareketinin ulusal sorunu ciddi bir politik mesele olarak kavraması ve politik programını buna göre oluşturması zorunluydu. Aksi halde, sorunu görmezden gelenlerin niyetinden bağımsız olarak ulusal baskılara, işgallere ve sömürgeciliğe hizmet edilmiş olurdu:

Fetheden bir milletin mensupları, fethettikleri ve özgün milliyet ve pozisyonlarını unutmaları için baskı yaptıkları milletten "milli farklılıkları gömmelerini" vs. isteselerdi, bu enternasyonalizm olmazdı; bu, boyunduruğa teslim olmalarını öğütlemekten ve enternasyonalizm kılıfı altında fetheden ülkenin hakimiyetini haklı çıkarmaya ve sürekli kılmaya çalışmaktan başka bir şey olmazdı.¹⁰

Sömürgeciliğe karşı alınan bu kararlı tutum, tıpkı İrlanda sorunda olduğu gibi haklı savaş-haksız savaş ayrımının yapılmasını gündeme getiriyordu. Marx ve Engels, **haklı savaş** olarak tanımladıkları **ulusal kurtuluş savaşlarında** sömürgeci devletlere karşı ezilen ulusların yanında tavır aldılar. Marx ve Engels'in burjuva aydınlanmacılığından kopmadığı ve sömürgeciliğe taviz verdiği hürâfelerini uydurarak teorik yenilik yaptığını zannedenlerin Engels'in "İkinci Afyon Savaşı" (1856-59) sırasında Çinlilerin Avrupalılara karşı gösterdiği direnişe iliş-

8 Engels'in "Rus Çarlığı'nın Dış Politikası" başlıklı metninden aktaran: Harris, s. 48.

9 Engels, "The Festival of nations in London," 1845 ve Marx, "Speech on the question of free trade," 1848; aktaran: Michael Löwy, *Fatherland or Mother Earth? Essays on the National Question*, Londra, Sterling, Virginia: Pluto Press, 1998, s. 6.

10 Engels'in 14 Mayıs 1872 tarihli konuşmasından aktaran: Harris, s. 47

kin yazdığı şu satırları dikkatle okumaları yararlı olur:

Halk kitlesi yabancılara karşı mücadelede aktif, aktif ne demek fanatik bir rol üstleniyor. Ellerine geçirdikleri her yabancıyı kaçırıyor ve öldürüyorlar. Bütün Çinlilerin bütün yabancılara karşı bu evrensel isyanına ve bu isyanın bir imha savaşı karakteri kazanmasına İngiliz hükümetinin korsanca politikası yol açtı. Çinlilerin korkunç katliamları konusunda ahlâk hocası kesileceğimize, bu savaşın Çin ulusunu muhafaza amacıyla verilen bir halk savaşı olduğunu kabul edelim.¹¹

Aynı şekilde, Marx ve Engels'in 1839-42 dönemindeki İngiliz-Afgan savaşında Afganları, 1857-59 arasındaki Hint isyanında Hintlileri, III. Bonaparte'ın Meksika seferi sırasında Meksikalıları ve Mısır'daki Arabi Paşa İsyanı sırasında Mısırlıları desteklediklerini kaydedelim.¹²

II. Enternasyonal ve sömürgeler sorunu

Marx ve Engels'in ulusal ezilmişlik ve sömürgeler sorununa ilişkin enternasyonalist tutumu, ulusal sorunu küçümseyenlerin ve sosyal-şovenlerin itirazlarına rağmen İkinci Enternasyonal'in 1896 Londra Kongresi'nde kabul ettiği karar metninde görüleceği üzere genel bir politik tutuma dönüştü:

Kongre bütün milletlerin kendi kaderlerini tümüyle tayin etme hakkını tanır; ve bugün mutlakîyetin askeri, milli ya da diğer bütün çeşitlerinin boyunduruğu altındaki bütün ülkelerin işçileriyle dayanışma içinde olduğunu ifade eder; Kongre bu ülkelerin işçilerini, bütün dünyanın bilinçli işçileriyle yan yana uluslararası kapitalizmi yenilgiye uğratmak ve uluslararası sosyal demokrasinin hedeflerine ulaşmak için mücadele etmek üzere bu bilinçli işçilerin saflarına katılmaya çağırır.¹³

Ancak, bu politik tutuma görünüşte sahip çıkıp pratikte adım adım şovenizme uyum sağlayan sosyal demokrat parti ve önderlerin sayısı gittikçe artmaktaydı. Bunun nedeni açıktı: sömürgecilik sayesinde elde edilen aşırı kârların bir bölümünün Avrupa'daki işçi sınıfının üst tabakalarına dağıtılması sonucunda

11 S.F. Kissin, *War and the Marxists*, Boulder, Colorado: Westview Press, 1988, p. 30, 31; aktaran: Sungur Savran, *Avrasya Savaşları-Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeni'nin Kuruluşu*, İstanbul: Belge Yayınları, 2001, s. 52.

12 Savran, s. 52, 53.

13 Aktaran: Löwy, s. 44.

oluşan işçi aristokrasisi, gerek sendikaları gerekse de sosyal-demokrat partileri¹⁴ hâkimiyeti altına almaya başlamıştı. İkinci Enternasyonal'in yukarıda alıntılanan kararında ifade edilen politik tutumunun aşındırılması çabaları tam da bununla ilişkilidir. 1896 Kongresi'nden sadece dört yıl sonra, İkinci Enternasyonal üyesi George Bernard Shaw, Avrupalı sosyalistlerin sömürgecilığe tamamen karşı çıkmak yerine "aydınlanmış sosyalist sömürge yönetimi" politikasını benimsemesini öneriyordu.¹⁵ Hemen ardından, 1904'te Amsterdam'da yapılan enternasyonal kongresinde söz alan Hollandalı delege Van Kol, Avrupa sosyal demokrasisinin çürümüşlüğü'nün mükemmel bir örneği olan tarihi konuşmasında "İşçi sınıfının ekonomik kurtuluşunun ardından kendisini hissettirecek olan yeni ihtiyaçlar, ilerideki sosyalist devlet sistemi altında bile kolonilere sahip olunmasını gerektirecektir" diyerek sömürgeciliği savunuyordu. Kol'un "sosyalist sömürgecilik" sistemini savunan önerisi reddedildi.¹⁶ Buna rağmen, işçi aristokrasisinin kalesi haline gelmekte olan enternasyonalin en güçlü seksiyonu Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin içinde sosyal-şoven fikirler hızla yayılmaktaydı. Partinin 1907'deki kongresinde Bernstein önderliğindeki sağ kanat Alman sömürgeciliğinin açıkça desteklenmesi gerektiğini önerdi. Bernstein şöyle diyordu:

Tropik ülkelerin Avrupalılar tarafından işgali, kaçınılmaz olarak yerli halkların yaşamın nimetlerinden faydalanmalarının zarara uğramasına yol açmaz, bugüne kadar da genellikle yaşanan bu olmamıştır. Üstelik, onların işgal ettiği topraklarda barbarların yalnızca koşullu hakkının varlığı tanınabilir. Daha yüksek medeniyet nihai olarak daha yüksek bir hak talep edebilir. Toprağın fethi değil ama işlenmesi, onun kullanımının tarihsel tapusunu verebilir.¹⁷

Sonradan kendisi de sosyal-şovenizm saflarına iltihak edecek olan Kautsky'nin müdahalesi sonucunda "sosyalist sömürgecilik" önerisi reddedildi.¹⁸

14 Bu dönemde "sosyal demokrat" ve "sosyalist" nitelermeleri birlikte kullanılıyordu. Örneğin Lenin'in partisinin ismi Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi idi. Sosyal demokrat partilerin 1914'te emperyalistler arasındaki savaş başladığında kendi hükümetlerinin savaş bütçesine kabul oyu vererek tümüyle karşı-devrimci niteliğe bürünmesinin de etkisiyle Lenin bu sıfatın değiştirilmesi gerektiğine karar verdi. Proleter devrimine önderlik edecek partilerin komünizmi hedeflediklerine dikkat çekerek partinin isminin "komünist" olarak değiştirilmesini önerdi. Bu değişiklik 1917'de gerçekleştirildi. Aynı nedenle, sosyal-şovenist II. Enternasyonal'den ayrılan enternasyonalist devrimci partilerin 1919'da kurduğu yeni enternasyonale Komünist Enternasyonal ismi verildi.

15 Harris, s. 51.

16 a.g.e., s. 52.

17 Eduard Bernstein, *Evolutionary Socialism: A Criticism and Affirmation*, İngilizceye çeviren: Edith C. Harvey, Londra: Independent Labour Party, 1909, s: 172, 173; aktaran: Harris, s. 53.

18 Kautsky, 1915-16 döneminde geçirdiği dönüşümü tamamlayarak ulusların kaderlerini tayin hakkının her koşulda tanınmasının kabul edilemez olduğunu savunmaya başlamıştır (Lenin, "Revolutionary proletariat and the right of nations to self-determination," 16 (29) Ekim 1916, Lenin, *The National Liberation Movement in the East* içinde, Moskova: Progress Publishers, 1969, s. 127).

Bu doğru tutumu almasına rağmen Kautsky'nin fikirlerinde de ciddi bir dönüşüm olduğu gözlenmekteydi. Hayatta oldukları dönemde Marx ve Engels'in çalışma arkadaşı olmasının etkisiyle Bernstein ve Kol gibilerinin önerilerini aşırı ve aceleci buluyordu; ancak daha sonraları o da tamamen sosyal-şovenizm saflarına katıldı.

“Sosyalist sömürgecilik” yandaşları, Alman partisinin kongresi ile aynı yıl (1907) Stuttgart'ta toplanan İkinci Enternasyonal kongresinde atağa kalktılar. Van Kol “pozitif sömürge siyaseti” sayesinde sosyalist bir rejimde sömürgeciliğin “uygarlığın bir faaliyeti” olacağını iddia ederken, Alman delege Edouard David “dünyanın tamamının işgali ve sömürüsü insanlığın refahı için vazgeçilmezdir... Avrupa'nın sömürgelere ihtiyacı vardır” diyordu. Tartışmaların sonunda konuya ilişkin çeşitli önerilerin karara bağlanması aşamasına gelindi. Val Kol'un hazırladığı karar önerisi 108 lehte oya karşılık yalnızca 127 aleyhte oyla reddedildi. On delege oylamaya katılmamıştı.¹⁹ Sömürgeciliğe karşı amansız bir savaşım veren Engels'in mirası olan İkinci Enternasyonal'de sömürgeciliği savunan bir karar önerisinin delegelerin yarıya yakın bölümünce desteklenmesi, Avrupa sosyal demokrasisinin 1914'teki büyük ihanetinin ön habercisiydi.

Sömürgecilik ve sosyal-şovenizm karşısında Lenin

Stuttgart'ta ortaya çıkan bu olumsuz tablo, sömürgelerin bağımsızlığı ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının koşulsuz tanınması konusundaki devrimci mirasın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyordu. Henüz iki yıl önce gerçekleşen 1905 Devrimi'nin ardından Çarlık Rusya'sında canlanan ulusal bağımsızlık hareketleri dolayısıyla konuyla zaten hayli ilgili olan Lenin, enternasyonaldeki sosyal-şoven yönelimin Avrupa emek hareketinin çürümesi ile yakın ilişkisine dikkat çekti:

Sömürge konusundaki bu oylamanın önemi çok büyüktür. Bir kere, oylama burjuvazinin kuru-sıkı tehditlerine boyun eğen sosyalist oportünizmi apaçık ortaya koymuştur. İkincisi, Avrupa işçi hareketinin proletaryanın davasına hayli zararı dokunabilecek, ve bu nedenle üzerinde dikkatle durulması gereken olumsuz bir yanını açığa çıkarmıştır... Bununla birlikte, yaygın sömürge siyasetinin bir sonucu olarak Avrupa proletaryası bugün *kısmen* öyle bir duruma gelmiştir ki, bütün toplumu geçindiren *onun* emeği değil, sömürgelerde hemen hemen esaret altına alınmış olan yerli halkın emeğidir. Mesela İngiliz burjuvazisi Hindistan ve diğer sömürgelerin milyonlarca halkından, İngiliz işçilerinden elde ettiği kârın çok üstünde bir kâr elde etmektedir. Bazı ülkelerde bu durum, proletaryayı sömürgeci şoven milliyetçilik duygularıyla zehirlemek için gerekli maddi ve ekonomik temeli sağlamaktadır. Muhakkak ki bu geçici bir olgudur; ama bü-

19 a.g.e., s. 53, 54.

tün ülkelerin proletaryasını bu gibi oportunistçe tutumlara karşı mücadelede bir araya toplayabilmek için kötülüğün ne olduğu iyice kavranmalı, ve nedenleri anlaşılmalıdır.²⁰

Lenin, sömürgecilğe “uygarlaştırma misyonu” biçen burjuva ideolojisine ve bunun bizzat ezen ulusun işçilerini kendi burjuvazalarına bağlayan etkisine karşı uzun zamandır mücadele vermektedir. Rusya’nın 1900’de Çin’i işgal etme girişimlerine ilişkin yazısı, bu tutumun parlak bir örneğidir:

Rus hükümeti ve ona dalkavukluk eden basın zaferi kutluyor, yiğit askerlerin bu son kahramanlığından, Avrupa kültürünün Çin barbarlığına galebe çalmasından, ve Rusya’nın Uzak Doğu’ya “medeniyet götürücü misyonu”nun yeni başarılarından duyduğu sevinci dile getiriyor...Nebbaşların cesetleri soymaları gibi Çin’i soymaya başladılar; ve ölü sanılan gövde direnmeye kalkınca vahşi hayvanlar gibi üzerine çullandılar, köyleri yakıp yıktılar, silahsız ahaliyi, karılarını ve çocuklarını kurşuna dizdiler, süngülediler, Amur Irmağının sularında boğdular. Bütün bu Hristiyanca kahramanlıklar medeni Avrupalılara el kaldırma cüre eden Çin’li barbarlara yöneltilen ağız dolusu suçlamayla birlikte gitti ...Şu anda basın Çinlilere karşı bir kampanya yürütüyor; vahşi sarı ırk ve onun medeniyet düşmanlığından, Rusya’nın geri halklara aydınlık götürme görevinden, Rus askerlerinin savaşa girmekte gösterdikleri hevesten, vs. vs. dem vuruyor...Ellerini kollarını bağlayıp birleşmelerini ve kendilerini savunmalarını önlediği Rus işçilerinin Rus kapitalistlerince sömürülmesine yardımcı olmakla kalmıyor, bir avuç zenginin ve soylu kişinin çıkarı için diğer halkları soyup sovana çevirmeye asker yolluyor.²¹

Lenin’in bu satırları, Marx’ın ulusal sorun konusunda bıraktığı mirasın sürdürüldüğünü gösterir. Aradaki tek fark, işçi aristokrasisinin billurlaştığı bir dönemde UKKTH ilkesini savunmanın çok daha zorlu bir mücadeleyi gerektirmesidir. Bu zorluğu iki misline çıkaran başka bir faktör ise, kapitalizmin gelişmesi sonucunda ulusal sorunun eski önemini yitirdiğini, bu nedenle devrimcilerin UKKTH ilkesini savunmasına gerek kalmadığını savunanların sosyal-şovenlerle sınırlı kalmaması, bu fikirlerin enternasyonalistlerin arasında, hatta Bolşevik Partisi’nin içinde kendisine taraftar bulabilmesidir.

Ulusal sorunun özgülüğü: Lenin ve UKKTH

Enternasyonalist devrimcilerin bir bölümünün UKKTH’nin önemini anlamamasının nedeni Proudhon, Lafargue ve benzerlerinin önceden aynı hata-

20 V. I. Lenin, “Stuttgart Milletlerarası Sosyalist Kongresi’nden”, *Proletary* sayı. 17, 20 Ekim 1907; içinde Lenin, *Doğu’da Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, İngilizceden çeviren Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1995, s. 29, 30.

21 V. I. Lenin, “Çin’de Savaş”, *Iskra* sayı. 1, Aralık 1900; a.g.e., s. 21, 23, 26, 27.

ya düşmelerine neden olan mekanik ekonomizmden kurtulamamalarıdır. Rosa Luxemburg'un ulus meselesindeki mantık yürütmesi bu sorunun çarpıcı bir örneğidir. Polonya ekonomisinin Çarlık Rusyası'nın ekonomisine entegrasyonu- nu incelediği *Polonya'nın Endüstriyel Gelişimi* (1898) başlıklı doktora tezinde Luxemburg, Rusya ekonomisine entegre olmuş Polonya burjuvazisi ile Rus sınıf kardeşlerinden farklı bir çıkarı olmayan Polonya proletaryasının ulusal bir devlet kurma peşinde koşmadığını ileri sürüyordu. Luxemburg'a göre bağımsız ve birleşik Polonya devleti hedefi yalnızca küçük burjuvazi ile kapitalizm-öncesi tabakalara aitti. Bu nedenle, Polonya'ya kendi kaderini tayin hakkı tanımaya gerek yoktu. Luxemburg, gerek 1902'de Lenin'le yaptığı tartışma sırasında gerekse de 1908 ve 1909 yıllarında kaleme aldığı "Ulusal Sorun ve Otonomi" başlıklı makaleler dizisinde, ulusun homojen bir bütün olmadığını, sınıflara bölünmüş olduğunu vurguladıktan sonra bir ulusa bağımsız devlet kurma hakkını tanımının o ülkedeki burjuva milliyetçiliğini desteklemek anlamına geleceğini ileri sürüyordu. Ayrıca, Polonya gibi küçük ulusların ekonomik bağımsızlığa kavuşmasının imkânsız olduğunu, bu nedenle de bu ulusların bağımsız devlet kurmalarının "tarihsel yasalar"a aykırı olduğunu düşünüyordu.²²

Luxemburg'un ekonomik determinizmden malul görüşlerinin ulusal soruna ilişkin hiçbir açılım sunmadığı ortadadır. Öncelikle, ulusların sınıflara bölünmüş olması tüm Marksistlerin üzerinde fikir birliğine vardıdığı bir esas olduğundan, buradan destek alıp UKKTH ilkesine karşı çıkmanın anlamı yoktu. Tartışılan konu bir ulusun başka bir ulusu kendi devlet sınırları içinde zor yoluyla tuttuğu, tutsak ettiği durumlarda sosyalistlerin önereceği siyaset ile ilgiliydi. Meselenin siyasi yönü bu şekilde ortaya konduğunda, ezilen ulusun bağımsız devlet kurmaya karar vermesi halinde ekonomik bakımdan ayakta kalıp kalamayacağı sorusunun yanlış bir soru olduğu ortaya çıkıyordu:

Finans-kapitalin ya da genel olarak sermayenin hâkimiyeti, demokrasi alanına giren reformlarla son erdirilemez ve kendi kaderini tayin tümüyle bu alana dahildir. Bununla birlikte, finans-kapitalin bu hâkimiyeti, sınıfsal ezilmenin ve sınıf mücadelesinin daha serbest, daha geniş ve daha açık bir biçimi olarak siyasal demokrasinin önemini hiçbir biçimde ortadan kaldırmaz.²³

Diğer tartışma konuları ancak siyasi demokrasi sorununun kavranmasına bağlı olarak tartışılmayı hak edebilirdi. Ezilen ulusa ayrı devlet kurma hakkını tanımak ona ayrı devlet kurmayı önermek anlamına gelmiyordu. Bu hakkın tanınması, ezilen ulusun yaşadığı ülke sınırları içinde kalıp kalmama kararını özgürce verebilmesi demektir. Çok önceleri Marx ve Engels tarafından da belirtildiği gibi,

²² Löwy, s. 31, 32.

²³ Lenin, *CW*, cilt: 20, s. 396, ve cilt: 22, s. 145; aktaran: Harris, s. 69.

aksi yönde alınacak her tutum ulusal baskının devamını sağlayacak ve ulusal önyargıları, güvensizlikleri ve çatışmaları körükleyerek, işçilerin uluslararası birliğini büsbütün imkânsız hale getirecekti:

Sömürgelerden çıkmalarını ya da, ajitasyon çılgınlıkları yerine kesin siyasi terimlerle belirtecek olursak, sömürgelere tam ayrılma *özgürlüğü*, gerçek *kendi kaderini tayin hakkı* vermelerini istiyoruz hükümetlerimizden; ve de biz kendimiz iktidarı ele geçirir geçirmez bu hakkı yürürlüğe koyacağımızdan, bu özgürlüğü tanıyacağımızdan eminiz. Biz mevcut hükümetlerden bunu istiyoruz; ve biz hükümet olduğumuz zaman, bunu *yapacağız*; ayrılmayı “salık vermek” için *değil*; tersine, milletlerin demokratik birleşmelerini ve kaynaşmalarını kolaylaştırıp hızlandırmak için... Biz, Moğollar, İranlılar, Mısırlılar ve istisnasız *bütün* ezilen ve eşit olmayan milletler için ayrılma özgürlüğü istiyorsak, *ayrılmadan yana olduğumuz* için değil, zorla birleşmeye karşı olarak *serbest, gönüllü* birleşme ve kaynaşmadan yana olduğumuz için istiyoruz. Tek neden budur.²⁴

Sosyalist hareketi ilgilendiren bir dizi merkezi sorunda (en önemlisi de, **emperyalistler arasındaki savaşlarda, yani haksız savaşlarda** savaşın hiçbir tarafına destek vermeksizin savaşı kendi ülkesinin burjuvazisine karşı iç savaşa çevirmek gibi çok önemli bir siyasi başlıkta) Lenin’le benzer tavır almasına karşın, onun politik metodunu ulusal meseleye uygulamamakta ısrar eden Luxemburg’un -kendi kişisel niyetinden bağımsız olarak- içine düştüğü objektif durum Lenin tarafından şöyle tanımlanıyordu:

Eğer ulusların ayrılma *hakkı* sloganını ileri sürmez ve onu savunmazsak, o zaman *ezen* ulusun sadece burjuvazisinin değil, ama feodal derebeylerinin ve despotizminin de oyununa gelmiş oluruz. Kautsky, bu görüşü, Rosa Luxemburg’a karşı çok eskiden savunmuştur ve ileri sürdüğü kanıtlar çürütülemez. Rosa Luxemburg, Polonya ulusal burjuvazisini “desteklememe” çabasıyla, *Rus* marksistlerinin programındaki ulusların ayrılma *hakkını* reddederken, *gerçekte* Rus Kara-Yüzlerine destek olmaktadır. O, gerçekte, Rusların ayrıcalıkları (ayrıcalıktan daha kötüsü) karşısında oportünistçe teslimiyete destek olmaktadır. Polonya’daki şoven milliyetçiliğe karşı savaşıma dalan Rosa Luxemburg, Rusların milliyetçiliğini unutmuştur; oysa Rus şoven milliyetçiliği, şu anda en güçlü olanıdır, bu milliyetçilik, daha az burjuva ve daha çok feodal olanıdır, ve demokrasi ile proletaryanın savaşımı önünde en büyük engel budur.²⁵

Lenin’in ulusal sorunda takınılacak tutumun sınıf mücadelesinin seyri-

24 V. I. Lenin, “Bir Marksizmin Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm’den”, Ağustos-Ekim 1916; Lenin, *Doğu’da Ulusal Kurtuluş Hareketleri* içinde, s. 234, 235.

25 Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, 1914, Fransızcadan çeviren Muzaffer Ardos, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 73. Lenin’in aynı metinde ulusal sorun konusundaki muğlak konumu nede-niyle Trotskiy’i de sert bir dille eleştirdiğini ekleyelim.

ni doğrudan etkileyeceğini sürekli olarak tekrarlaması anlamlıdır. Rusya'nın I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'na dahil olmasıyla birlikte yeniden canlanan Rus milliyetçiliğinin çok geçmeden enternasyonalizmin kalesi Bolşevik Partisi'nin içine kadar sızması ve bazı Bolşeviklerin UKKTH ilkesine karşı çıkması da bu hassasiyetin doğruluğunu tersinden kanıtlıyor. Bu konudaki çok sayıda örneğin bir bölümünü aktaralım. Ermeni ulusuna mensup Bolşevik Şaumyan, 1914'te parti içinde yapılan bir tartışma sırasında Lenin'in "Büyük Rus şovenizmi" tehlikesini abarttığını söylemiştir. Lenin'in yanıtı aynen şöyle:

Büyük Rus şovenizmi tehlikesini abartıyormuşum!!! Şimdi bu gerçekten gülünç! 160 milyon Rusyalı, Ermeni ya da Leh milliyetçiliğinden mi muzdarip? Bir Rus Marksisti için bir Ermeninin bakış açısını benimsemek utanç verici değil mi? Ezen konumda olan ve Rusya'nın hâkim sınıflarının politikalarına şekil veren, Büyük Rus milliyetçiliği midir, Ermeni, Leh milliyetçiliği midir?²⁶

Kasım 1915'te Nikolay Buharin ve Yuri Piyatakov birlikte bir önerge vererek emperyalizm çağında ulusal bağımsızlığa ulaşılamayacağını öne sürerek parti programının Çarlık Rusyası'ndaki ezilen uluslara bağımsız devlet kurma hakkını tanıyan dokuzuncu maddesinin değiştirilmesini talep ettiler. Buharin-Piyatakov ikilisine göre, bu hakkın tanınması çeşitli yanılsamalara yol açarak işçi devrimi hedefini sapırtıyordu. Buharin, bu düşüncelerini Lenin'in "Nisan Tezleri" olarak bilinen önerilerini açıklamasının hemen ardından Nisan 1917'de toplanan parti kongresinde yeniden gündeme getirdi. Partinin burjuva cumhuriyeti kurmak yerine sosyalizmi hedeflediğini, bu nedenle de uluslara ayrılma hakkı vermesine gerek kalmadığını ileri sürmekteydi. Oysa Lenin'in gündeme getirdiği program burjuva demokratik devrim ile sosyalist devrimin görevlerini birleştiren bir sürekli devrim sürecini öngörüyordu. Bunun da ötesinde, Lenin ezilen uluslara kaderlerini tayin hakkını tanımanın sosyalist devrimin görevleri arasında yer aldığını uzun süreden beri vurgulamaktaydı. Bu nedenle, UKKTH'nin üzerinden atlamanın bir anlamı yoktu. Aksi takdirde, Bolşeviklerin ezilen ulusları gönüllü birliğe ikna etmeleri olanaksız hale gelir, bu da karşı-devrimin elini güçlendirirdi. Sert geçen tartışmaların ardından yapılan oylamanın sonucunda kongre 16 oya karşı 56 oyla (18 delege çekimser kaldı) Lenin'in tutumunu onayladı.²⁷ Bu tablonun ortaya koyduğu gerçeği gözden kaçırmamak gerekiyor. İktidarın zaptından yalnızca birkaç ay önce, böylesine kritik bir konuda yapılan oylamada kongre delegelerinin üçte birden fazlası UKKTH ilkesinin lehine oy kullanmamıştı. Lenin'in büyük çabası sayesinde, birkaç ay sonra gerçekleşecek devrimin kaderini etkileyecek bir kazaya meydan verilmeden keskin bir viraj alınmıştı;

26 Lenin'in 4 Temmuz 1914 tarihli metninden aktaran: Harris, s. 67.

27 a.g.e.

fakat devrimin ertesinde bu konuda bir dizi sorun ve tartışmanın yaşanacağını da görmemek imkansızdı.

Ekim Devrimi'nin ertesinde ulusal sorun ve Bolşevikler

Çarlık Rusyası gibi oldukça geniş bir toprak parçası üzerine kurulu, onlarca farklı ulus ve etnik grubu barındıran bir coğrafyada gerçekleşen devrimin ardından kurulan devrimci cumhuriyetin ulusal soruna ilişkin attığı her adımı bir makale çerçevesinde ayrıntılı olarak ele almak mümkün değil. Burada yapılacak olan Bolşeviklerin devrim ertesindeki ulusal sorun politikasının özet bir bilançosunu çıkarmaktır.

Nisan 1917'deki kongrede UKKTH ilkesinin yeniden onaylanmasının hemen ardından, Mayıs ayında, işçi ve asker sovyetlerindeki Bolşevik delegelerin ulusal sorun konusunda izleyecekleri tutumu bildiren direktifinde Lenin şöyle diyordu:

Rus halkı, işçiler ve köylüler, hiç bir milleti baskı altına almak istemezler, ve almayacaklardır: Rus olmayan (Büyük - Rus olmayan) hiçbir milleti zorla Rusya sınırları içinde tutmak istememektedirler, tutmayacaklardır. Bütün halklara özgürlük, bütün milletlerin işçileri ve köylülerinin kardeşçe birliği!...Bu demektir ki, Büyük Ruslar Polonya'yı, Kurland'ı, Ukrayna'yı, Finlandiya'yı, Ermenistan'ı yada başka bir milleti zorla elde tutmayacaklardır. Büyük Ruslar bütün milletlere kardeşçe birlik sunarlar, ve her bir halkın gönüllü rızasıyla, dolaylı yada dolaysız hiçbir zora başvurmaksızın, ortak bir devlet kurulmasını önerirler. Büyük Ruslar bu barış şartları altında birliklerini Galiçya'dan, Ermenistan'dan ve İran'dan derhal geri çekmeyi, bu milletlerin ve istisnasız *bütün* milletlerin kendi başlarına ayrı bir devlet olarak mı, yoksa kimi isterlerse onunla birlik içerisinde mi yaşayacaklarına serbestçe karar vermelerine rıza göstermeyi yüklenirler.²⁸

Tüm iktidarın sovyetlerin eline geçmesinden bir gün sonra, 26 Ekim 1917'de (günümüz takvimine göre 8 Kasım) Tüm Rusya İşçi ve Asker Sovyetleri İkinci Kongresi'nde söz alan Lenin, gelişmişlik düzeyine, coğrafi konumuna ve işgal edildiği tarihe bakılmaksızın zor yoluyla elde tutulan tüm topraklarda yaşayan ulusların tamamına geleceklerini özgürce belirleme hakkının verilmesinin zorunlu olduğunu vurguladı.²⁹ Hemen ardından, Stalin'in başkanlığındaki Milliyetler Halk Komiserliği kuruldu. Komiserlik peş peşe "Rusya Halklarının Hakları

28 Lenin, "Fabrikalarda ve alaylarda Seçilen Sovyet Temsilcilerinin Talimat", Mayıs 1917; *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri* içinde, s. 246, 247.

29 Lenin, "Report on Peace to the Second All-Russia Congress of Soviets of Workers' and Soldiers' Deputies," 26 Ekim (8 Kasım) 1917, *The National Liberation Movement in the East* içinde. s. 232.

Bildirgesi" ile "Rusya'nın ve Doğu'nun tüm ezilen Müslümanlarına" seslenen bildiriyi yayımladı. Nihayet Bolşeviklerin içinde Lenin'e karşı yükselen itirazlara rağmen UKKTH ilkesi yaşama geçirildi. Finlandiya, Polonya ve Baltık cumhuriyetleri (Estonya, Letonya, Litvanya) Bolşeviklerce tanınan bu hakkın sonucunda Rusya'dan ayrılarak bağımsız devletlerini kurdular. Ocak 1918'de ise farklı cumhuriyetlerin gönüllü birlikteliği üzerinde yükselen bir federasyonun oluşturulmasına karar verildi.

Ancak Bolşeviklerin içindeki bir kesim Lenin'in uygulamalarından hoşnut değildi. Devrimin gerçekleşmesinin üzerinden henüz beş hafta geçmişken (Aralık 1917), Stalin kendi kaderini tayin hakkının yalnızca emekçi yığınlarına verilmesi gerektiğini, burjuvaziye bu hakkın tanınamayacağını öne sürdü. Stalin'in Rus şovenizmine kapı aralayan bu çıkışı, iç savaşın başlamasının ve özellikle de Ukrayna cephesindeki gelişmelerin ardından özel bir önem kazandı.

Devrim sonrasında Ukrayna'da bir yanında Bolşeviklerin ciddi bir güç olarak yer aldığı Tüm-Ukrayna Sovyeti'nin, diğer yanında burjuva Ukrayna Rada'sının bulunduğu ciddi bir siyasi mücadele yaşanmaktaydı. İç savaşın başlamasıyla birlikte Ukrayna'daki siyasi gerginlik hızla tırmandı. Rada yönetimi Kızıl Ordu'nun bozguna uğrattığı Kazak birliklerinin ülkenin içinden geçerek Kaledin komutasındaki Beyaz Ordu'ya katılmasına izin veriyor, buna karşılık Kızıl Ordu'nun Ukrayna'dan geçerek bu duruma engel olmasına karşı çıkıyordu. İç savaşın kazanılması için bu olumsuz durumun değiştirilmesi gerekliydi, üstelik ortada ilkesel bir sorun da mevcut değildi. Bu meşruiyete dayanan Sovyet yönetimi bir süre sonra Ukrayna'ya ultimatoom vererek taleplerinin karşılanmasını istedi. Ancak, verilen ultimatoomun hemen ardından Bolşevizmin -büyük ölçüde UKKTH ilkesi sayesinde- bölgede elde ettiği büyük destek azalmaya başladı. Aynı dönemde, Kızıl Ordu Ukrayna koridorunu kullanarak Beyaz Ordu ile savaşmaya başladı. Lenin'in bu müdahalenin Ukrayna halkının ulusal haklarına bir saldırı olarak anlaşılmaması için her türlü önlemin alınması ve büyük bir hassasiyetle davranılması konusundaki talimatlarına rağmen, özellikle kırsal bölgelerdeki zorlama kolektifleştirme uygulamaları ve Ukrayna diline ve kültürüne herhangi bir alan açılmaması Bolşeviklere yönelik ciddi bir tepki doğurdu. Ukrayna'daki sorunlar devam ederken, Stalin'in Aralık 1917'deki çıkışının ardından epeyce cesaretlenen Rus şovenizmi de yaklaşan sekizinci parti kongresinde büyük bir saldırıya hazırlanıyordu.

Bolşevik Partisi'nin Mart 1919'da düzenlenen sekizinci kongresinde Buharin Stalin'e destek vererek Rusya'daki ulusal sorunun genel olarak koloniler sorunundan ayrı tutulmasını önerdi. Buharin'e göre yalnızca proletaryanın burjuvaziden bağımsızlaşmadığı halklara (Buharin'e göre bunlar Hotantolar, Bushmen (San) halkı, zenciler ve Kızılderililerden ibaretti!) kaderlerini tayin hakkı tanınabilirdi. Geriye kalan her yerde Stalin'in "emekçi sınıfların kendi kaderini tayin hakkı"

formülünün uygulanması gerekiyordu.³⁰ Lenin, Rus olmayan ulusları Rusya sınırları içinde kalmaya zorlamaktan başka bir sonuç vermeyecek bu önerilerin kesinlikle reddedilmesi gerektiğini savundu. Bu önerilerin kabul edilmesi halinde, Rus olmayan ulusların gözünde yeni kurulan devrimci iktidarın çarlık rejiminden farkı kalmayacaktı:

Milletlerin kendi kaderlerini tayinini reddedip onun yerine emekçilerin kendi kaderlerini tayinini geçirmek çok yanlış olur; sorunu bu yoldan çözmeye kalkmak, güçlükleri, milletler içinde farklılaşmanın izlediği zigzaglı yolu hesaba katmamak olur...Durumu öyle ayarlamalıyız ki, Alman hain – sosyalistleri, Bolşeviklerin kendi evrensel sistemlerini zorla -sanki Kızıl Ordunun süngüleri ucunda Berlin'e getirilebilirmiş gibi- kabul ettirmeye çalıştıklarını söyleyemeyin. Milletlerin kendi kaderlerini tayin ilkesi inkar edilirse meydana gelebilecek bir durumdur bu...Bizim Fin milleti diye bir şey tanımadığımızı, sadece emekçileri tanıdığımızı ilan etmemiz düpedüz saçmalık olurdu. Fiilen var olanı tanımamazlık edemeyiz; o kendiliğinden bizi onu tanımaya zorlayacaktır... Orda gelişmenin oldukça farklı bir yol tutmuş olduğu olgusunu hesaba katmadan yapamayız ve şöyle diyemeyiz: "Kahrolsun milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı! Kendi kaderini tayini hakkını yalnız emekçi halka bahsediyoruz." Kendi kaderini tayinin bu türüsü çok karmaşık ve güç bir yoldan ilerlemektedir. Rusya'dan başka hiç bir yerde yoktur. Diğer ülkelerde her bir gelişme aşamasını önceden görsek de, Moskova'dan emirler vermemeliyiz. Bunun içindir ki bu öneri ilke olarak kabul edilemez.³¹

Yukarıdaki çıkışı sayesinde UKKTH ilkesinin rafa kaldırılmasını engelleyen Lenin, kongre esnasında partinin Ukrayna yerel örgütünü de Ukrayna'da Rus şovenizmine kapı açtıkları gerekçesiyle sert biçimde eleştirdi. Kongrede söz alan diğer delegeler de Ukrayna yerel parti örgütünü Ukraynalıların yönetime katılımlarını önlemekle ve tıpkı bir sömürge yönetimi gibi davranmakla suçladılar. Kongrenin sosyal-şovenizmi mahkum etmesinin ardından, Ekim 1919'da Bolşevik yönetim Ukrayna'nın bağımsızlık hakkını tanıdığını, bununla birlikte gönüllü birliğe dayalı bir federal ilişkinin kurulması için gayret edeceğini duyurdu. Aynı kararda, Ukrayna dili ve kültürünün önündeki engellerin kaldırıldığı açıklanıyor, Ukrayna'nın tarımsal bölgelerindeki zorla kolektifleştirme uygulamasına son verildiği ilan ediliyordu.³² Marksizmin ulusal sorun konusunda izlediği yöntemi kavramak isteyenlerin Lenin'in Ukrayna hakkında yazdığı şu satırları

30 Ronald Grigor Suny, *The Revenge of the Past- Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*, Stanford, California: Stanford University Press, 1993, s. 89.

31 Lenin, "R.K.P. (B.) 8. Kongresine Sunulan Parti Programı Üzerine Rapor'dan", *Izvestiya*, no: 61 ve *Pravda*, no: 62, 21 ve 22 Mart 1919; *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri* içinde, s. 281, 282, 283.

32 Aktaran: Harris, s. 92.

okuması yeterlidir:

Ukraynalı işçi ve köylülerin farklı sistemleri, ve diyelim birkaç yıl boyunca, RSCSF ile birliği uygulamada denemeleri, ya da bu sonucundan ayrılıp bağımsız bir Ukrayna SSC kurmaları, yahut da yakın ittifakın farklı biçimlerini denemeleri ihtimali bizi hiçbir biçimde şaşırtmamalı, korkutmamalıdır... Böyle bir sorunun proleter olmayan emekçilerde tereddüde yol açması oldukça doğal, hatta kaçınılmazdır, fakat proletarya için hiçbir biçimde korkutucu değildir. Proleter olmayan kitlelerin bu tereddüdün üstesinden kendi deneyimleri sayesinde gelmelerine olanak tanımak...bir enternasyonalist olma yeteneğine gerçekten sahip olan proleterin görevidir.³³

İç savaşın ardından 1921'de sekiz ayrı cumhuriyetin ve yirmi özerk bölgenin biraraya gelmesiyle Rusya Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu. Ulusal baskı ve ezilmişliğin aşılması yolunda atılmış büyük bir adımdı bu. Ancak partinin içindeki yurtseverlik çizgisinin Lenin'e karşı verdiği mücadele hız kesmeden devam etti. Mart 1921'de yapılan onuncu parti kongresinde söz alan bir delege, devrimin öncelikle Rusya'da başlamasını Rus yurtseverliğini meşrulaştırmak için kullanıyordu:

Devrim yoluna önce Rusya'nın girmiş olması, Rusya'nın bir sömürge –Batı Avrupa'nın gerçek bir sömürgesi- olmaktan çıkıp hareketin merkezine dönüşmesi, Rus devrimi ve Kızıl Rus yurtseverliğiyle bağı olanların kalplerini kıvançla doldurdu. Ve şimdi yoldaşlarımızın, kendilerine nasıl Ruslar olarak haklı bir gururla baktıklarını, hatta bazen kendilerini her şeyden önce Rus olarak gördüklerini izliyoruz.³⁴

Aynı dönemde sürgünde yaşayan Rus milliyetçileri ile Stalin arasındaki diyalog da sosyal-şovenizmin ulaştığı tehlikeli boyutları sergilemektedir. Sürgündeki milliyetçilerin yayınlarında şöyle deniyordu: “Sovyet hükümeti dağılan ülkeleri –dünya devrimi adına- merkezle yeniden birleştirmek için her türlü çabayı harcayacaktır. Rus yurtseverleri –büyük bölünmez Rusya adına- aynı amaç uğruna mücadele edecektir. Bütün ideolojik farklara karşın, pratikte aynı yolu tutarlar.” Rus milliyetçilerinin olumlu görüşlerini duymaktan mutlu olan Stalin, milliyetçiliğe açık bir çek veriyordu:

Bu bayların Komünist-Bolşevikleri, sanki şöyle dermiş gibi övmeleri tesadüf değil: “İstedığınız kadar uluslararası eğilimlerinizden bahsedin, Denikin'in başaramadığını başaracağınızı, Büyük Rusya fikrini siz Bolşeviklerin yeniden canlandırıldığını ya da er geç canlandıracağını biliyoruz.”³⁵

33 Lenin, *CW*, cilt: 30, Londra: Lawrance and Wishart, 1960-, s. 271; aktaran: Suny, s. 91.

34 Aktaran: Harris, s. 103.

35 Aktaran: Harris, s. 104.

Çok geçmeden Stalin bu görüşlerini yaşama geçireceği yeni bir bölge buldu: Gürcistan. Henüz iç savaş devam ederken Bolşevik Partisi'nin içindeki güçlü bir grup -Lenin'in muhalefetine rağmen- 1920 yılında Gürcistan'daki Menşevik hükümeti bir darbe düzenleyerek yıkmıştı.³⁶ İç savaşın karşı-devrim cephesinde Menşeviklerin de bulunması nedeniyle bu konu fazla tartışılmadı. Savaşın ertesinde yaşanan sarsıntıyı atlatmaya çalışan devrimci cumhuriyet, çökme noktasına gelmiş ekonomiyi yeniden inşa edebilmek için Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) sahip olduğu ekonomik kaynakları merkezi yönetime entegre etmeye karar verdi. Bu cumhuriyetler Rusya Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin içinde yer almıyorlardı. Bu nedenle, sorunu çözmek için çok dikkatli davranılması gerekiyordu. Lenin'in önerisiyle gündeme getirilen entegrasyon teklifi Azerbaycan ve Gürcistan tarafından kabul edilmedi. Gürcü Bolşevikler de ülkenin kaderini belirleme hakkının engellendiği izlenimini verecek herhangi bir davranışta bulunulmaması gerektiğini ısrarla vurguluyorlardı. Bunun üzerine, Lenin 1921'in sonlarında Gürcistan'ın ekonomik entegrasyonu için zamanın erken olduğunu ve bu nedenle Moskova'nın geçici olarak geri çekilmesi gerektiğini duyurdu.³⁷

Bolşevik Partisi'nin merkez komitesine bağlı olarak kurulan, başında Stalin'in bulunduğu özel bir komisyon Ağustos 1922'de Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin Rusya Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin içine dahil edilmesini önerdi. Azerbaycan ve Ermenistan bu öneriyi kabul ettiler, Gürcistan ise reddetti. Öneriyi inceleyen Lenin, parti politbürosuna Stalin'in önerisinin reddedilmesini ve yerine Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin eşit haklara sahip cumhuriyetler olarak katılacağı yeni bir modelin kabul edilmesini tavsiye etti. Lenin'e göre, bu yeni yapının ismi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmalıydı. Tavsiye metninin sonuna şu notu eklemişti: "Hakim ulus şovenizmi konusunda ölümüne savaş... Birlik Merkez Yürütmesi'nin başkanlığına Rusya, Ukrayna, Gürcistan, vs. *şarayla* getirilmelidir. *Mutlaka*."³⁸ Lenin'in önerisine tepki gecikmedi. Stalin, Lenin'i "ulusal liberalizm"le ve ayrılıkçılığı teşvik etmekle suçladı.³⁹ Politbüronun Lenin'in önerisini kabul etmesi üzerine Stalin, bu kararın çok önemli olmadığını, tek farkın karar metninde kullanılan kelimeler olduğunu ileri sürdü. 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu. Ulusal sorunun aşılması ve emekçilerin uluslararası birliğinin sağlanması yolunda atılan devasa bir adımdı bu.

Ağustos 1922'de Stalin'in yenilgiye uğratılmasından itibaren Lenin'in de onayıyla Gürcistan'ın entegrasyonu konusunda faaliyet yürütülmekteydi. Ancak,

36 Suny, s. 64.

37 Lenin, *CW*, cilt: 33, p. 127; aktaran: Harris, s. 108.

38 Lenin'in 6 Ekim 1922 tarihli metninden aktaran: a.g.e., s. 109.

39 Lev Trotskiy, *The Stalin School of Falsification*, New York: Pioneer, s. 66, 67; aktaran:a.g.e., s. 109.

Lenin'in bu konuyla ilgili görevlendirdiği Orjonikidze, kendisine verilen yetkileri epeyce aşarak Gürcistan'daki bir lidere fiziki saldırıda bulunmak dahil olmak üzere bir dizi otoriter uygulamaya imza attı. Şiddet kullanıldığı haberini alan Lenin'in Orjonikidze ve Stalin ikilisine güveni kalmadı. Ardından, yaşamının son büyük mücadelesine başladı. Öncelikle, Gürcistan'da yapılan uygulamaların Rus şovenizminin dirilişinden başka bir anlamı olmadığını ortaya koydu:

Pek tabii, kendimizi haklı çıkarmak için kullandığımız "birlikten ayrılma özgürlüğü" bu koşullarda kâğıt üstünde kalacak, Rus olmayanları o gerçek Rus'un, tipik Rus bürokrati örneğinde olduğu gibi aslında namussuzun ve zorbanın biri olan Büyük – Rus şoveninin saldırısına karşı koruyamayacaktır. Hiç şüphe yok ki mek parmak şura işçileri ve şuralaştırılmış işçiler yüzdesi, süte düşmüş sinek gibi, o bağnaz Büyük – Rus guruhunun dalgası önünde tutunamayıp boğulup gidecek.⁴⁰

Ardından olayın sorumlularını açıkladı:

Üçüncüsü. Yoldaş Orjonikidze başkalarına ibret olacak bir cezaya çarptırılmalı (bunu üzülererek söylüyorum; çünkü dostumdur, dışarıda birlikte çalışmışızdır), Derzinski'nin komisyonunca toplanan bütün malzemenin incelenmesi tamamlanmalı ya da yeni baştan ele alınarak ihtiva ettiğine şüphe olmayan koca bir yığın haksızlık ve ön yargılı hüküm düzeltilmelidir. Halis Büyük – Rus milliyetçiliği kokan bütün bu kampanyanın siyasi yönünden muhakkak ki Stalin ve Derzinski sorumlu tutulmalıdır.⁴¹

Gürcistan'ın geleceğini tayin etme hakkına bütünüyle sahip çıkarak tarihsel önemde uyarılar yaptı:

Ondan sonra bu çalışmalar sonucunda önümüzdeki Sovyetler Kongresinde geriye bir adım atmayacağımızdan, yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni yalnız askeri ve diplomatik alanlarda muhafaza edip bütün diğer alanlarda her bir Halk Komiserliğine yeniden tam bağımsızlık vermiyeceğimizden şimdiden emin olamayız. Tam Doğu kendini göstermek üzereyken, tam uyanırken, bizim kendi Rus olmayan azınlıklarımıza karşı giriştiğimiz en ufak bir kabalık yada haksızlık nedeniyle de olsa doğunun halkları gözünde itibarımızı yıpratmamız, bağışlanamayacak bir oportünizm olur. Kapitalist dünyayı savunan batının emperyalistlerine karşı tek safta toplanmak ihtiyacı tabiidir. Orası muhakkak; bunu kayıtsız şartsız onayladığımı benim söylememe gerek yok. Ama biz kendimiz, ezilen milliyetlere karşı önemsiz konularda da olsa emperyalist tutumlara kayarak olanca dürüst içtenliğimize, emperyalizme karşı mücadeleyi savunmada olanca dürüstlüğümüze gölge düşürsek, o apayrı bir şeydir.⁴²

40 Lenin, "Milliyetler Sorunu Yada 'Özerkleştirme'", 30 Aralık 1916; *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri* içinde, s. 381.

41 Lenin'in 31 Aralık 1922 tarihli notlarından, a.g.e., s. 385.

42 a.g.e., s. 385, 386.

Lenin'in ölüm döşğinde yazdırdığı bu notlarla mücadeleye devam etmesi Stalin'in hoşuna gitmiyordu. Eşi Krupskaya'nın Lenin'in isteğiyle bazı parti üyelerine mektup yazdığını fark eden Stalin, Krupskaya'yı tutuklamakla tehdit etti. Lenin'in ulusal mesele konusundaki eklektik görüşlerinden ötürü 1917'den evvel Trotskiy'i eleştirdiğini belirtmiştik. Ancak, Trotskiy'in bu görüşlerini değiştirerek Leninist bir çizgiye yöneldiği Lenin tarafından da biliniyordu. Bu nedenle, yaklaşan 12. Parti Kongresi sırasında -başta Gürcistan olmak üzere- ulusal sorun konusundaki görüşlerini Stalin'e karşı savunmasını Trotskiy'den talep etti. 10 Mart 1923'te Lenin yeniden felç oldu ve yaşamını yitirdiği 21 Ocak 1924 tarihine değin bir daha partiye müdahale edemedi. Nisan 1923'te toplanan 12. kongrede Trotskiy'in parti birliği adına sessiz kalması inisiyatifin tamamen Stalin'in eline geçmesini kolaylaştırdı. Sonunda kurtulan şey partinin birliği değil, Stalin'in tehlikeye giren itibarı oldu. Bu kongreyi ciddi bir muhalefetin yokluğunda atlatarak gücünü perçinleyen Stalin, sonraki dönemde parti ve Komintern içinde enter-nasyonalizmi savunan tüm unsurları tasfiye ederek Lenin'in komünist harekete bıraktığı mirasa büyük bir darbe vurdu.

Komintern ve ulusal hareketler

Marksizmin ulusal soruna ilişkin temel politikası olan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını tarihsel perspektiften kısaca ele aldık. Ancak ulusal sorun siyasetinin karmaşık doğası nedeniyle bu ilkenin kabulünün ardından komünistlerin ulusal hareketlere yaklaşımına dair bir dizi politik tutumun benimsenmesi gerekir. Yirminci yüzyıl boyunca Marksistlerin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturan bu sorunu çözmek için atılacak ilk adım Komintern'in ilk dört kongresinde ulusal soruna ilişkin olarak yapılan tartışmaları incelemektir. Bunun ardından, Sovyetler Birliği ve Komintern'in bu konudaki pratiğini eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutacağız.

Marx'tan Lenin'e komünistlerin ulusal kurtuluş savaşları karşısındaki tutumlarını incelerken, işgal altında tutulan, sömürgeleştirilen ülkelerdeki ulusal hareketlere verilen açık desteğe değinmiştik. Ezen ulus-ezilen ulus çelişkisinin ürünü olan savaşların tamamında -savaşı hangi tarafın başlattığına bakılmaksızın- ezilen ulusun desteklenmesinin gerekliliği Lenin tarafından açıkça ifade edilmiştir:

Sosyalistler bir "savunma" savaşından, her zaman, bu belirli anlamda "haklı" savaşı anlamışlardır (William Liebknecht bir keresinde aynıyla böyle demiştir). Sosyalistler her zaman, ama yalnız bu anlamda, "vatan savunması için" ya da "savunma için" savaşları meşru, ilerici ve haklı sayı gelmişlerdir. Mesela yarın Fas Fransa'ya savaş açacak olsa, yada Hindistan İngiltere'ye, İran ya da Çin Rusya'ya savaş açacak olsalar. vs. bunlar, *ilk kim saldırırsa saldırın*, "haklı"

ve “savunma için” savaşlar olurdu. Bütün sosyalistler de ezilen, bağımlı ve eşit olmayan devletlerin ezen, köle – sahibi ve galip “Büyük” Devletleri yenmelerini isterlerdi.⁴³

Bu desteğin gerekçesini Trotskiy şöyle açıklıyor:

İleri ülkelerin baskıcı emperyalizmi, ancak gezegenimizde diğer geri ülkeler, ezilen uluslar, sömürge ve yarı-sömürge ülkeler yaşamaya devam ettikçe var olabilir. Ezilen halkların ulusal birlik ve ulusal bağımsızlık mücadeleleri iki kat ileridir, çünkü bu bir taraftan o ulusların kendi gelişimleri için daha elverişli koşulları hazırlarken, diğer yandan emperyalizme darbe vurur. Uygur, emperyalist, demokratik bir cumhuriyetle sömürge bir ülkedeki geri, barbar bir monarşi arasındaki mücadelede, sosyalistlerin, monarşisine rağmen tümüyle ezilen ülkenin tarafında ve “demokrasi”sine rağmen ezen ülkenin karşısında olmalarının nedeni tam da budur.⁴⁴

Bununla birlikte, ulusal bağımsızlık meselesinin gündemde olduğu ülkelerin her birindeki politik atmosferin aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunların bir bölümünde komünist hareket ve partilerin neredeyse hiçbir gücü bulunmayabilir. Bazı ülkelerde komünistler belirli bir etkiye sahip olabilir. Bir kısım ülkede ise komünistler ulusal bağımsızlık savaşında yer alan yerli burjuvazinin örgütlerine karşı iktidar mücadelesi verecek denli güçlü olabilirler. Dolayısıyla ezilen ulusun desteklenmesi siyasetinin farklı politik koşullara sahip ülkelerde aynı biçimde uygulanması Marksizm değil şablonculuktur. Bu nedenle, devrimci Marksistlerin her bir tekil ülkenin koşullarını çok iyi analiz ettikten sonra siyaset üretmeleri şarttır. Lenin en başından beri bu gerçeğin farkındaydı. Yaygın iddiaların tersine, Lenin ulusal kurtuluş savaşı içinde yer alan burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin örgütleri ile proletaryanın, orta ve yoksul köylülüğün örgütleri arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu en başından itibaren vurgulamıştır. Kasım 1912’de yazdığı “Çin’de Demokrasi ve Narodnizm” başlıklı yazıda, Çin’deki ulusal mücadelenin köylü demokratları ile liberal burjuvazinin ittifakı sayesinde başarılı olduğunu, ancak liberallerin proletarya partisinin önderlik edemediği köylü kitlelerine karşı yakaladığı ilk fırsatta karşı-devrime yöneleceğini belirtmiştir.⁴⁵ Trotskiy, komünistlerin emperyalist işgalcileri ülkelerinden kovmak için kendileri dışındaki hareketlerle uygun koşullarda ittifak yapabileceğini, ancak bunu yaparken kendi siyasi ve örgütsel bağımsızlıklarından taviz verme-

43 Lenin, “Sosyalizm ve Savaş’tan”, Ağustos 1915; a.g.e., s. 130.

44 Trotskiy, “Lenin ve emperyalist savaş,” Şubat 1939, <http://eee.marxists.org/turkce/trocki/1939/subat/lenin.htm>.

45 Lenin, “Regenerated China,” *Pravda*, sayı. 163. 8 Kasım 1912, içinde: *The National Liberation Movement in the East* içinde, s. 66.

meleri gerektiğini vurgulamıştır:

Ancak genel olarak, burjuva-ilerici politikaların amaçları için Marksizmin bir süreliğine sömürülmesi olgusu kendi ülkemizi olduğu gibi, güney-doğu Balkan ülkelerini de karakterize eder. Böylesi bir tehlike Doğu'da da Marksizmi tehdit ediyor mu? Kısmen. Neden? Çünkü Doğu'daki ulusal hareketler tarihte ilerici bir etkindir. Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi esaslı bir ilerici harekettir; siz ve ben biliyoruz ki, bu mücadele aynı zamanda ulusal-burjuva görevlerle sınırlıdır. Çin'in kurtuluş mücadelesi, Sun Yat-sen'in ideolojisi, demokratik bir mücadele ve ilerici bir ideolojidir ama burjuvadır. Çin'de Kuomintang'ı ileri iterek destekleyen komünistlerin arkasındayız. Bu çok önemlidir ancak aynı zamanda burada ulusal-demokratik bir yozlaşma tehlikesi de mevcuttur. Ve bu tehlike, Doğu'da sömürge köleliğinden kurtulmak için verilen ulusal mücadeleler alanını oluşturan tüm Doğu ülkeleri için de geçerlidir. Doğu'nun genç proletaryası bu ilerici harekete dayanmalıdır; fakat kesin surette açıktır ki, yaklaşan dönemde Doğu'nun genç Marksistleri için, "Emeğin Kurtuluşu" gruplarının parçalanması ve kendilerini milliyetçi ideolojinin içinde eritmeleri tehlikesi söz konusudur.⁴⁶

Söz konusu ülkelerde, kapitalizm aşamasından geçmeksizin proletarya diktatörlüğünün kurulmasının mümkün, hatta gerekli olması bağımsız politik varoluşun önemini gösterir:

Sorun, şimdi kendilerini özgürleştirmekte olan bu geri ülkelerde kapitalist ekonominin gelişmesinin kaçınılmaz olduğunu varsaymanın doğru olup olmadığı ve savaştan bu yana hangi ülkelerde başladığıdır; ve şu sonuçlara varıyoruz ki bu, kaçınılmaz değildir ve muzaffer devrimci proletarya sistematik bir propaganda yürüttüğünde ve Sovyet hükümetleri buna kendileri açısından mümkün olan her şekilde yardım ettiğinde, bu milletler için kapitalist aşamanın kaçınılmaz olduğunu varsaymak yanlıştır. Yalnızca parti örgütlerinin bağımsız çekirdeklerini oluşturmakla, derhal köylü sovyetleri fikrini yaymaya başlamakla ve bu sovyetleri pre-kapitalist koşullara uyarlamakla kalmamalıyız; aynı zamanda Komünist Enternasyonal, ileri ülkelerin proletaryasının yardımıyla geri milletlerin Sovyet tipi örgütlere erişebileceğini ve kapitalist aşamayı eleyerek belirli aşamalardan Komünizme ilerleyebileceğini teorik temellerde ilan etmelidir.⁴⁷

Lenin ve Trotskiy önderliğindeki Bolşeviklerin komünist hareketlerin ulusal

46 Trotskiy, "Doğu'da Perspektifler ve Görevler- Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin Üçüncü Yıldönümünde Yapılan Konuşma," 21 Nisan 1924, <http://www.marxists.org/turkce/trotsky/1924/nisan/21.htm>.

47 Lenin'in Komintern'in ikinci kongresinde 26 Temmuz 1920'de yaptığı konuşma, içinde: M. N. Roy, *Selected Works of M.N. Roy, Volume 1 (1917-1922)*, Yeni Delhi: Oxford University Press, s. 173.

kurtuluş savaşlarındaki rolüne ilişkin görüşleri özetle budur. Ne var ki, özellikle son yirmi yılda bu görüşlerin tam tersini savunmayı Marksizm, Leninizm olarak sunmaya çalışan bazı çevreler türedi. Bunlara göre, komünistler yalnızca komünistlerin önderliğindeki ulusal hareketleri desteklemelidir. Marx'tan Lenin'e devrimci önderlerin komünistler tarafından yönetilmeyen ezilen ulus hareketlerini desteklediği hatırlatıldığında bunların verdiği cevap şudur: Lenin, komünistlerin emperyalist işgale karşı burjuva güçler ile ittifak yapması gerektiği fikrini Komünist Enternasyonal'in 1920'de yapılan ikinci kongresine kadar savunmuştur. Ancak bu kongrede Hindistanlı komünist M.N. Roy'un bu tezi eleştirmesi üzerine Lenin fikrini değiştirmiş, Komintern de bu değişiklik doğrultusunda karar almıştır. Bu nedenle ulusal sorunda yalnızca UKKTH ilkesini savunmak yeterlidir, komünistler tarafından yönetilmeyen, burjuva güçlerin içinde bulunduğu hiçbir hareketle herhangi bir ittifak veya destek ilişkisi kurulamaz.⁴⁸ Bu iddiaların sınanması için önce Roy'un görüşlerini, ardından ikinci ve dördüncü kongrelerin tartışma ve kararlarını incelemek gerekiyor. Birincisinden başlayalım.

M.N. Roy: Gerçekler efsanelere karşı

Türkiye'de yalnızca Komintern kongrelerinde yaptığı konuşmalar aracılığıyla tanınan M.N. Roy (1887-1954), ilk gençliğinden itibaren Hindistan ulusal kurtuluş hareketinde yer almış bir mücadele adamıdır. Uğradığı büyük baskılar nedeniyle 1916'da Hindistan'dan ayrılarak önce ABD'ye, daha sonra da Meksika'ya geçmiştir. Bu dönemde Marksizmle tanışan Roy, kısa bir süre sonra Komintern'in ulusal hareketler konusunda görevlendirdiği en önemli birkaç devrimciden biri olmuştur. 1929'da muhalif görüşleri nedeniyle Stalinistler tarafından Komintern'den kovulmuş, yaşamının ilerleyen yıllarında Bolşevizmden ve Marksizmden uzaklaşarak "radikal hümanizm" olarak adlandırdığı bir yönelişi benimsemiştir. Bu yazı çerçevesinde bizi ilgilendiren husus Roy'un devrimci Marksist döneminde, 1920'lerde ulusal hareketlere ilişkin olarak savunduğu politikalarıdır.

Roy, tıpkı Lenin ve Trotskiy gibi ulusal bağımsızlık savaşının ertesinde bir burjuva rejiminin kurulmasının kaçınılmaz olmadığını kavramıştı. Bu nedenle,

48 Bu yazı son dönemde Ortadoğu'da yaşanan siyasi süreci konu edinmediği için bu konuyu özel olarak ele almayacağız. Ancak, birinci ve ikinci Körfez savaşlarında devrimci Marksistlerin aldığı tavrı açıkça karşısına almaktan özenle kaçınarak üstü kapalı ifadelerle çarpıtmaya çalışanların varlığı da sır değildir. Emperyalist işgallere karşı -işgal edilen ülkenin burjuva rejimine en ufak bir politik destek vermeksizin- ezilen ülkenin zaferini hedefleyen siyasi çizgiyi gerici diktatörlüklere destek vermek ve bu diktatörlükler tarafından ezilen ulusların haklarını hiçe saymak olarak sunmaya çalışan tahrifat okulunun siyasi konumunu teşhir eden ve bölgeye ilişkin devrimci politikayı ana hatlarıyla açıklayan temel bir kaynak için bkz: Savran, "Körfez Savaşı sınavında sosyalist hareket," *Sınıf Bilinci*, sayı. 9-10, 1991, Savran, *Avrasya Savaşları..* içinde, s: 35-64.

komünist partilerin işgale karşı ayaklanan kitleleri sürekli devrim hedefi doğrultusunda seferber etmesi gerektiğini düşünüyordu:

Amacımızın, kapitalizm için bir başka siper anlamına gelen burjuva milliyetçisi bir hükümetin kurulmasını engellemek olduğunu ilan ediyoruz. Devrim geldiğinde bunun bir sosyal devrim olması için, Hintli kitlelerin büyüyen isyankarlığını sınıf mücadelesi ilkesi temelinde örgütlemek istiyoruz. Milliyetçilikten ayrı olan proleter devrim fikri Hindistan'a geldi ve kendisini beklenmedik grevlerde gösteriyor. Bu henüz ilkel bir düzeyde ve açık bir sınıf bilincine sahip değil, bu nedenle zaman zaman milliyetçi fikirlerin kurbanı oluyor. Fakat bu trendekiler mücadelenin amacını görüyor ve yalnızca yabancıyı kovmak amacıyla bütün ülkeyi milliyetçilik altında birleştirme fikrini reddediyorlar, çünkü hükümeti kontrol altında tutan yerli prenslerin, toprak sahiplerinin, fabrika sahiplerinin, tefecilerin, ezme konusunda yabancılardan geri kalmayacaklarının farkına varıyorlar... Programımız ayrıca, geçiş dönemi boyunca proletarya diktatörlüğü temelinde dayanacak olan komünist bir devletin kurulması için, Hint proletaryasını sınıf mücadelesi temelinde örgütlemeye çağırıyor.⁴⁹

Sürekli devrimin sürükleyici gücü olan partinin görevi, -ancak dogmatiklere yakışacak biçimde- ulusal kurtuluş savaşı yaşanmıyormuş gibi yaparak sadece proleter devriminden bahsetmek değildi. Aksine, ulusal kurtuluş mücadelesinde yer alan öteki siyasi güçlerle zaman zaman birlikte hareket edilmesi zorunluydu. Önemli olan bunu yaparken devrimci partinin **bağımsız** politik-örgütsel duruşunun muhafaza edilmesiydi:

Kitlelerin iyi örgütlenmiş siyasi partisi kitle enerjisinin kuvvetlerini, ulusal kurtuluş mücadelelerinde orta sınıf demokratları destekleme yolunda birleştirerek, bunu kendi başına gerçekleştirme yeteneğine sahiptir. Fakat, bir kitle partisi ancak sınıf çıkarları ilkesi temelinde örgütlenebilir. Her aşamada, üst ve orta sınıf politikacılar kitlelere ihanet ettiklerinde ve akla gelebilen her fırsatta kendi sınıf çıkarlarının savunusuna yöneldiklerinde, sınıf işbirliği temelinde herkesi kapsayan milli bir parti kurmaktan söz etmek anlamsız hale gelir. Üst ve orta sınıf unsurlar, yalnızca, geçmişte ihanete uğramış olan kitleleri aldatmak amacıyla bugüne kadar yapmakta oldukları gibi, gelecekte de bunu muhakkak deneyeceklerdir. Bu tür girişimler, yalnızca bilinçli bir biçimde işçi sınıfının çıkarlarını savunan bir Devrimci Partinin rehberliği altında doğru dürüst eyleme geçirilebilecek olan kitle enerjisinin daima dağılmasıyla sonuçlanır. Bu kitle partisi açıkça tanımlanmış bir ulusal kurtuluş programıyla meydana çıkmalıdır. **Bir yandan, Emperyalist hakimiyete karşı mücadelesinde burjuvaziyi desteklerken, diğer yandan da mevcut bütün devrimci kuvvetleri bayrağı altında toplayacaktır (vurgular bana ait-BG).**⁵⁰

49 M. N. Roy, Abani Mukerji, Santi Devi, "An Indian Communist Manifesto," M. N. Roy, *Selected Works of M.N. Roy, Volume 1 (1917-1922)* içinde, s. 163.

50 Roy, "What is a Programme? (Part III)," 1 Aralık 1922, a.g.e., s. 450, 451.

Yukarıdaki satırlar Roy hakkında uydurulan efsanelerin geçersizliğini kanıtlıyor. Roy'un teorik-politik yapıtından ulusal harekete destek verilmesi için hareketin önderliğinin mutlaka kapitalizme karşı çıkmasını talep eden bir dogmatik çıkarmaya çalışmak nafile bir çabadır. Roy'un Komintern'in devrimci döneminde yazdığı bu satırlar, Lenin'in 1920 öncesindeki tavrının yanlışlığını kanıtlamak için Roy'dan destek almaya kalkışmanın mantıklı olmadığını gösteriyor. Bugünkü "tarafsızlık" yanlıları ne diyor: "Kapitalizmi yıkma hedefine sahip olmayan ulusal hareketler, emperyalizm kapitalizme içkin bir olgu olduğu için emperyalizme karşı mücadele edemezler. Bu nedenle, ülkeleri işgal altında olsa bile onlara en ufak bir destek verilemez!" İşin komik tarafı, *Emperyalizm* (1916) broşüründe emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak tanımlayan ve herhangi bir burjuva-demokratik yanlısamaya sahip olduğunu kimsenin iddia edemeyeceği Lenin'in bunun tam tersini savunduğu ve uyguladığı kanıtlarıyla ortaya serildiğinde, Lenin'e saldırmayı göze alamayıp (bu en azından yanlış ama siyasi bakımdan dürüst bir tutum olurdu) Roy'a başvurarak kendilerini kurtaracaklarını zannetmeleridir. Görüşlerini istismar etmeye çalıştıkları Roy'un (üstelik Komintern'in ikinci kongresinden iki yıl sonra!) ne yazdığı, hangi politikayı savunduğu bellidir. Şimdi isterseniz Roy'u da burjuva işbirlikçiliği ile ve kapitalizmin emperyalizme içkinliğini kavrayamamakla suçlayın! Bunu yapabilmek için öncelikle Komintern kararlarında tarif edilen ulusal sorunun siyasetini tamamen reddettiğinizi açıklamak zorundasınız.

Komintern'in ikinci ve dördüncü kongrelerinde ulusal sorunun ele alınışı

Lenin, Roy ve Trotskiy'den verdiğimiz örnekler, Sovyetler Birliği ve Komintern'in devrimci döneminde ulusal kurtuluş hareketleri konusunda izlenen tutumun bütünselliğini gösteriyor. Buna rağmen, ulusal sorun siyasetinin programatik kararlara tercüme edildiği ikinci ve dördüncü kongrelere kısaca değinmek gerekiyor.

Ulusal soruna ilişkin en önemli tartışmalardan biri Komintern'in ikinci kongresi sırasında 26 Temmuz 1920 tarihinde yapılmıştır. Konuya ilişkin olarak biri Lenin öteki Roy tarafından önerilen iki taslak metin tartışılmıştır. Her iki tez pek çok noktada benzerlikler taşır. Yalnızca iki noktada farklılık bulunmaktadır. Tıpkı Lenin gibi, emperyalist devletlerin sömürgeleri sayesinde elde ettikleri yüksek kârları işçi sınıfının bir bölümüne paylaştırarak devrim olasılığını azalttığını vurgulayan Roy, sömürge imparatorlukları yıkılmadan Avrupa'da devrimin **imkânsız** olduğunu ileri sürmüştür: "Sömürge imparatorluğundan kopmaksızın, Avrupa'da kapitalist sistemin alaşağı edilmesi olanaklı görünmüyor."⁵¹ Yazının önceki bölümlerinde

⁵¹ Roy, "Original Draft of Supplementary Theses on the National and Colonial Question," a.g.e., s. 166.

de gösterdiğimiz gibi, Lenin, sömürgelerin varlığı sayesinde palazlanan işçi aristokrasisinin reformizmin yayılmasındaki önemine öteden beri dikkat çekmekteydi. Ancak, 1918 sonrasında zaman zaman ayağa kalkan Alman Devrimi'nin ve 1930'larda komünist partilerin ihaneti olmasa belki de zafere ulaşacak Fransa ve İspanya'daki büyük işçi-emekçi seferberliklerinin gösterdiği gibi, bu konuda mutlak bir kanaat belirtmek gerekli değildi. Roy'un gerekçeleri ile hemfikir olan Lenin, metnin yalnızca bu yönüne itiraz etmişti. Bu itirazları doğru bulan Roy, daha sonra kongre tarafından kabul edilecek olan tamamlayıcı tezlerinde önceki metindeki "mümkün gözükmüyor" ifadesini çıkararak bunun yerine sömürgeciliğin devamının Avrupa devrimi önünde engel olarak dikildiği şeklindeki bütünüyle doğru tespiti eklemiştir.

Gündeme gelen ikinci konu komünistlerin ulusal kurtuluş hareketleriyle ilişkisini ilgilendirdiği için daha önemlidir. Anti-kolonyal mücadeleye komünistlerin önderlik etmediği koşullarda ezilen, sömürgeleştirilen ülkenin emperyalizme karşı zaferini istemenin doğru olmadığını iddia eden "tarafsızlık" yanlıları, ikinci kongredeki bu tartışmadan sonra Lenin'in önceki pozisyonunu değiştirdiğini iddia ediyorlar. Bu iddianın tamamen geçersiz olduğunu kanıtlamak için kongrede yapılan tartışmalara yakından bakalım. Roy'un yukarıda açıklanan görüşleri ile ikinci kongrede savunduğu görüşler aynıdır. Roy, kongreye sunduğu tezlerinde şöyle diyor:

Bağımlı ülkelerde, birbirlerinden bağımsız olarak her geçen gün daha fazla büyüyen iki farklı hareketin varlığı söz konusudur. Birisi, politik bağımsızlık programıyla burjuva demokratik ulusal hareket, öbürü, cahil ve yoksul köylülerin ve işçilerin kitle eylemi. Birincisi ikincisini denetimi altına alma eğilimindedir ve çoğunlukla bunda belirli bir düzeye kadar başarılı olur, fakat burjuva milliyetçisi hareketin toplumun genel düşünce ve hedeflerini ifade ettiğini varsaymak hatalı olur. **Yabancı emperyalizmin devrilmesi için, sömürgelerde devrime doğru bir adım atma yolunda burjuva milliyetçisi unsurların işbirliği yararlı olabilir.** Fakat Komünist Enternasyonal bunlarda, sömürgelerdeki devrimci hareketin yardım elde edebileceği bir ortam keşfetmemelidir. Sömürgelerdeki kitle hareketleri milliyetçi hareketlerden bağımsız olarak büyümektedirler... **Sömürgelerin çoğunda, kitle hareketiyle yakın ilişki içinde bulunan, örgütlü sosyalist ve komünist partiler hâlihazırda mevcuttur. Komünist Enternasyonal'in sömürgelerdeki devrimci hareketle ilişkisi bu parti ve gruplar aracılığıyla olmalıdır, çünkü söz konusu ülkelerde işçi sınıfının öncüleri bunlardır** (*vurgular bana ait-BG*).⁵²

Roy'un tezi açıktır: Komünist partilerin belirgin bir güce sahip olduğu, emekçi halk kitleleriyle ciddi bağlarının bulunduğu her yerde -anti-kolonyal mü

52 a.g.e., s. 167.

cadelenin içinde yer alan burjuva güçleri de dahil olmak üzere diğer hareketlerle gerekli ve uygun koşullarda işbirliği yapmayı ihmal etmeden- komünist öncü desteklenmelidir. Lenin bu tezi en başından beri savunduğu için ortada anlaşmazlık yoktur. Bunun en açık kanıtı Lenin'in aynı kongrede yaptığı konuşmanın ilgili bölümünde bulunabilir:

Kendi iktidarı sırasında emperyalist burjuvazi, reformist bir hareket yaratmak için her şeyi yaptı. Sömürücü ülkelerin burjuvazileriyle sömürge ülkelerin burjuvazileri arasında bir anlayış birliğine varıldı, buna göre ezilen ülkelerin burjuvazileri ulusal hareketi desteklemekle birlikte, yine de bütün devrimci hareketlere karşı çoğunlukla Emperyalist burjuvaziyle birlikte çalışıyorlar. Bu açıkça kanıtlandı ve bu farkın altını çizmek için "burjuva demokratik" sözünün yerine "milliyetçi devrimci" sözü geçirilmelidir. **Bunun anlamı şudur ki, bizler, Komünistler olarak, sömürgelerin kurtuluşu için burjuva hareketleri, yalnızca bu hareketler gerçekten devrimci oldukları sürece, köylüleri ve sömürülen geniş kitleleri devrimci amaçlar uğruna aydınlatmamıza ve örgütlememize karşı çıkmadıkları sürece desteklemeliyiz.** Buna imkân olmadığında Komünistlerin, hem İkinci Enternasyonal'in kahramanlarına karşı, hem de bu ülkelerdeki reformist burjuvazilere karşı savaşmaları zorunludur (*vurgular bana ait-BG*).⁵³

Lenin'in tutumu üç temel kabule dayanır. Birincisi, emperyalist işgale karşı mücadeleye kendi bağımsızlığını koruyarak aktif olarak katılan, kitleler içinde belirgin bir etkiye sahip bir komünist öncünün mevcut olduğu durumlar ile böyle bir öncünün bulunmadığı durumları ayırır. İkincisi, öncünün mevcut olduğu durumlarda burjuva demokratik harekete verilecek destek şartlı bir destek olmak zorundadır. Üçüncüsü, verilecek desteğin yegâne şartı burjuva ulusal hareketin ülkede varolan komünist öncünün faaliyetini engellemeye yeltenmemesidir. Elbette bu şartların öne sürülmesi için ortada soyut sol propaganda yaparak ulusal kurtuluş mücadelesi görevlerine sırt çevirmeyen, gerçek bir **komünist öncünün** bulunması ve öncünün emperyalizme karşı ayağa kalkın kitle hareketine önderlik etmeye istekli olması gerekir. Bu durumun mevcut olduğu durumlarda öncünün faaliyeti burjuvazi tarafından engelleniyorsa burjuva güçlerin desteklenmesi söz konusu olamaz. **Komünist öncünün** mevcut bulunmadığı şartlarda ise bu şartlar geçerli değildir ve emperyalist işgale karşı mücadele eden güçler desteklenir. Hiçbir durumda işgalcilerle direnenlerin aynı kefeye konulması ve direnenlerin kapitalizme karşı çıkmadığı için desteklenemeyeceği türünden oportünist tutumlar alınmaz. Trotskiy'in de belirttiği gibi, bu gibi durumlarda, "uygar, emperyalist, demokratik bir cumhuriyetle sömürge bir ülkedeki geri, barbar bir monarşi arasındaki mücadelede, sosyalistlerin, monarşisine rağmen tümüyle ezi-

53 Lenin'in Komintern'in ikinci kongresinde 26 Temmuz 1920'de yaptığı konuşma, a.g.e., s. 173.

Devrimci Marksizm

len ülkenin tarafında ve 'demokrasi'sine rağmen ezen ülkenin karşısında" olması esastır.⁵⁴ Özetle söylemek gerekirse, Komintern'in ikinci kongresinde Roy'un Avrupa devrimine ilişkin mutlak yargısı düzeltilmiş, Lenin'in komünistlerin burjuva ulusal hareketler karşısında benimseyeceği tutuma ilişkin önerisi karar haline getirilmiştir.

İkinci kongreden dördüncü kongreye Sovyet devletinin iki büyük hatası

Lenin ve Roy'un ikinci kongrede koyduğu ilkeler devrimci Marksistler için bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ancak, Marksizmin herşeyden önce kendini eleştirebilen bir düşünce ve pratik olduğu unutulmamalıdır. Akılda tutulması gereken bir başka gerçek ise doğru politik kararları kabul etmenin sorunların çözümünde yalnızca bir ilk adım olmasıdır. Doğru kararlar politik pratiğe tercüme edilmedikçe başarı imkânsızdır. 1920-22 döneminde yaşanan iki örnek olay, Komintern'in en güçlü partisince yönetilen Sovyet devletinin ikinci kongre kararlarını pratikte uygulayamadığını gösteriyor. Bunlara kısaca bakalım.

Sovyet hükümetinin yaptığı hataların gözlenebileceği en önemli örneklerden biri 1920-22 arasında Türkiye'de gerçekleşen milli mücadeleye ilişkin olanıdır. Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920'de Moskova'ya gönderdiği iletide Sovyet devletinin emperyalizme karşı mücadelesinin kendisi tarafından da takdir edildiğini bildirmiş, (Sovyet devletinin Ermenistan'la yaşadığı geçici sorunu fırsat olarak değerlendirme niyetiyle) "emperyalist Ermeni hükümetine karşı askeri operasyon" yapmaya ve Azerbaycan'ın "Bolşevik devlet birliğine" katılmasını teşvik etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵ Bunun akabinde, Sovyet hükümeti milli mücadele hareketine ciddi miktarda askeri ve mali yardım yapmış, diplomatik bakımdan da destek sunmuştur. Aynı dönemde Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi, işgale karşı mücadeleyi bir sürekli devrim süreci içinde köylülüğün desteğindeki bir proleter devrimine dönüştürmek üzere hazırlık yapmaya başlamıştır. Bu hazırlık Türkiye burjuvazisini ve büyük toprak sahiplerini ciddi biçimde tedirgin etmiştir. Mustafa Kemal'in 22 Ocak 1921'de mecliste yaptığı konuşma bu tedirginliğin ifadesidir: "İşte bu serseriler...Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar... kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsâtı serseriyanede bulunmuşlardır...Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır..."⁵⁶ Bu konu-

54 Trotskiy, "Lenin ve emperyalist savaş," Şubat 1939.

55 Suny, s. 91.

56 Aktaran: Ertuğrul Kürkçü, "Mustafa Kemal: imge ve gerçek," *Radikal İki*, 6 Kasım 2005. Mustafa Kemal'in söz konusu konuşmasına işaret eden başka bir kaynak için bkz: Yüksel Işık, "Derin güçler hep var oldu," *Yeni Şafak*, 4 Şubat 2007.

manın yapılmasından tam bir hafta sonra, 28 Ocak 1921'de TKP genel sekreteri Mustafa Suphi'nin de aralarında bulunduğu on beş TKP üyesini taşıyan taka Trabzon açıklarında yerli burjuvazinin silahlı güçlerinin baskınına uğramış, on beş TKP'linin tamamı katledilmiştir. Milli mücadeleyi yöneten Türkiye hakim sınıflarının Lenin'in Komintern'de ifade ettiği şartlara aykırı davrandığı ortadadır. Bırakın işçi ve köylü kitleleri arasında örgütlenmeye izin vermeyi, parti önderliğini fiziksel olarak imha etmişlerdir. Buna rağmen, özellikle Britanya emperyalizmi ile çelişkisi nedeniyle Türkiye'yi tampon bölge olarak da gören Sovyet yönetimi bu olaya karşı büyük bir tepki göstermemiş, Türkiye hakim sınıfları tarafından yönetilen milli hareketi desteklemeye devam etmiştir.

Aynı dönemde Britanya'nın işgali altında bulunan İran'da izlenen politika daha da vahimdir. Bu dönemde İran'da hem işgale hem de yerli hakim sınıflara karşı başlayan devrim hızla yayılmaktaydı. Raskolnikov komutasındaki Kızıl Ordu birliklerinin Hazar Denizi'ni geçerek İran topraklarına ulaşması İran'daki ilerleyen devrime büyük bir ivme kazandırdı. Mayıs 1920'de Mirza Küçük Han'ın önderliğindeki ulusal hareket ile İran Komünist Partisi'nin oluşturduğu koalisyon (bu koalisyonun tarafları arasında sonraki süreçte büyük sorunlar yaşanmıştır), Gilan bölgesinde sovyet sosyalist cumhuriyetinin kuruluşunu ilan etti. İran hâkim sınıfları devrimin ilerleyişine karşı saldırıya geçtiler. Ekim 1920'de eski rejim Moskova'ya antlaşma önerdi. Sovyet cumhuriyeti ile Tahran'daki eski rejimin temsilcileri arasında görüşmeler başladı. Şubat 1921'de şahın generallerinden Rıza Han, şahı devirerek iktidarı ele geçirdi. İki ay sonra Sovyet büyükelçisi Tahran'a ulaştı. Bu gelişme, Gilan'daki devrimci hükümetin hemen hemen gözden çıkarıldığını ve İran hakim sınıflarıyla anlaşmaya varılmak üzere olunduğunu gösteriyordu. Bu sırada Britanya işgal güçleri İran'dan çekilmeye başladı. Kısacası, ilerlemekte olan devrimin zafere ulaşması için uygun koşullar mevcuttu. Bu fırsatı kullanmak isteyen Küçük Han, Tahran'daki Rıza Han rejimine karşı saldırıya geçti. Devrimin bu atılımı, Sovyet hükümeti tarafından desteklenmedi. Aksine, Dışişleri Bakanı Çiçerin ile Tahran'daki Sovyet büyükelçisi Küçük Han'ın taarruzunu kınadılar. Hemen ertesinde Sovyet askeri birlikleri Gilan'dan çekildi. Bu geri çekilmeden yararlanan Rıza Han, Gilan'ı işgal ederek buradaki sovyet cumhuriyetini dağıttı.⁵⁷ Moskova bu duruma büyük bir tepki göstermediği gibi Rıza Han'ın rejimini desteklemeye devam etti. Kısacası, her iki örnek olayda da Sovyet cumhuriyeti Komintern'in kabul ettiği kararlar doğrultusunda bir pratik sergilemedi.

Komintern'in dördüncü kongresinde ulusal sorunun ele alınışı

5 Kasım ile 5 Aralık 1922 tarihleri arasında gerçekleşen Komintern'in dördüncü dünya kongresi, sömürgelelere, özellikle de doğudaki ulusal hareketlere ilişkin önemli tartışmalara sahne olmuştur. Pek çok komünist delege gibi Roy da Türkiye'deki yerli burjuvazi ve toprak sahiplerinin işçi sınıfı ve geniş köy-

57 Harris, s. 119, 120.

l  yuğınlarına karşı gelişen politikasını gündeme getirmiştir. Buna bağlı olarak, Komintern'in ikinci kongresinde alman kararlarda da altı çizilen yerli burjuvazi- nin emperyalizmle uzlaşmaya meyilli tutumunun ve sınıfsal refleksinin bu örnek vesilesiyle bir kez daha su yüzüne çıktığını vurgulamıştır:

Dolayısıyla, sömürgelerde milli mücadele, sömürgelerde milli kalkınmayı sağ- lamak için devrimci hareket, katıksız ve basit bir şekilde, burjuva ideolojisiyle yönlendirilen ve burjuvazi tarafından yönetilen bir harekete yaslanamaz. Ve her ülkede başı çeken bu faktörlerin –en ileri ülkelerde liberal burjuvazi, bu durumdaki ikinci grup ülkelerde feodal askeri klik- nasıl emperyal derebeyi ve emperyal kapitalizmle giderek uzlaşmaya çalıştığını görüyoruz.⁵⁸

Roy'un ve diğer delegelerin uyarıları sonucunda Komintern'in kabul etti- Ėi “Doğu Sorunu  zerine Tezler” başlıklı metinde sömürgelerdeki komünistlere uyarılar yapılmıştır:

Burjuva milliyetçiliği ile bir ya da birkaç rakip emperyalist güç arasında bir anlaşmaya varılması tehlikesi, Çin ya da İran gibi yarı-sömürge ülkelerde ya da Türkiye gibi emperyalistler arası çekişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda istismar ederek bağımsızlık için mücadele eden ülkelerde, sömürge ülkelerden çok daha büyük bir tehlikedir. Bu türden her anlaşma, yerli egemen sınıflar ile emperyalizm arasında, iktidarın bütünüyle eşitsiz bir bölüşümü anlamına gelir ve biçimsel bağımsızlık örtüsü altında ülkeyi, dünya emperyalizminin hizme- tinde yarı-sömürge bir tampon devlet olan eski konumunda bırakır. Işçi sınıfı şunun farkındadır ki; emperyalizme karşı verilen devrimci kurtuluş mücadele- sinde bir nefeslik bir alan kazanabilmek için kısmi ve geçici uzlaşmalar yapmak kabul edilebilir ve zorunlu olan bir şeydir, ancak emperyalizm ile yerli egemen sınıflar arasında, bu ikincilerin sınıf ayrıcalıklarını korumak için tasarlanmış açık ya da üstü kapalı bir iktidar bölüşümü girişimine karşı mutlak ve uzlaşmaz bir muhalefet yürütülmelidir...Bağımsız Türkiye’de bile, işçi sınıfı birlik kurma özgürlüğünden yararlanamıyor ki bu, burjuva milliyetçilerinin proletarya karşı- sındaki tutumlarının bir göstergesidir.⁵⁹

Sömürge  lkeler için benimsenen **anti-emperyalist birleşik cephe** yönelişi ve bu yöneliş çerçevesinde komünistlere düşen görevler de yukarıdaki uyarıyla uyumlu biçimde tanımlanmıştır:

Ancak sömürge Doğu’da günümüzde vurgulanması gereken slogan anti-em- peryalist birleşik cephe. Bu sloganın *uygunluğu*, tüm devrimci   gelerin

58 Roy, “Report on the Eastern Question to the Fourth World Congress of the Communist International,” 1 Aralık 1922, *Selected Works of M.N. Roy*, içinde, s. 477.

59 “Komintern’in Dördüncü Kongresi Tarafından Benimsenen Doğu Sorunu  zerine Tezler,” Kasım 1922, [www://www.marxists.org/turkce/konu/komintern/1922/dogusorunu.htm](http://www.marxists.org/turkce/konu/komintern/1922/dogusorunu.htm).

seferberliğini talep eden dünya emperyalizmi ile girişilen uzatmalı ve planlı mücadelenin geleceğinden kaynaklanır. Bu seferberlik, yerli egemen sınıflar halk kitlelerinin ölümcül çıkarlarına karşı yönelmiş dış sermaye ile uzlaşmaya meylettüğinden daha da gereklidir. Ve tıpkı, Batı'da, birleşik proleter cephe sloganının, sosyal-demokratların proletaryanın çıkarlarına ihanetinin teşhirine yardımcı olması ve halen de yardım etmesi gibi, anti-emperyalist birleşik cephe sloganı da çeşitli burjuva-milliyetçi grupların tereddütlerini teşhir etmeye yardım edecektir... Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki işçi hareketleri her şeyden önce bir bütün olarak kendisi için anti-emperyalist cephede bağımsız bir devrimci faktör konumunu kazanmalıdır. Burjuva demokrasisi ile geçici anlaşmalar, yalnızca; bu işçi hareketinin bağımsız bir politik faktör olarak önemi kavrandığında ve politik bağımsızlığı güvence altına alındığında izin verilebilir ve zorunlu bir şey olabilir. Varolan güç dengeleri, proletaryanın kendi Sovyet programının gerçekleştirilmesini acil görev haline getirmesine izin vermediği ölçüde, proletarya kısmi talepleri destekleyecek ve bizzat kendisi ortaya atacaktır, örneğin, bağımsız demokratik cumhuriyet, kadınların eşit olmayan yasal statülerinin lağvedilmesi talepleri... Aynı zamanda, köylüler, yarı-proleter kitleler ve sanayi işçileri hareketleri arasında politik bağın yaratılmasına ön ayak olan sloganları öne sürmenin yolunu da bulacaktır.⁶⁰

Ancak, uluslararası devrimci Marksizme yol gösteren bu değerli politik tespit ve taktiklerin formüle edilmiş olmasına karşın, Sovyet cumhuriyetinin İran ve Türkiye'deki hatalı tutumunun kongrede eleştiri konusu yapılmayıp ciddi bir eksiklik olarak kabul edilmelidir. Bunun da etkisiyle, Komintern'in benimsediği yönelişin uygulamasındaki ciddi zaafı devam etmiştir. Tek bir örnek verelim. Britanya işgaline karşı mücadele eden Kürtlerin önderi Şeyh Mahmud Berzenci, 1923 yılında SSCB'den üç defa yardım istemiştir. Hasan Yıldız ve İsmail Beşikçi gibi araştırmacıların da dikkat çektiği gibi, ulusların kendi kaderini tayin hakkının Britanya'ya karşı mücadele bayrağı açan Kürtlere de tanınmasının gereğine dikkat çekilen bu çağrılardan biri 23 Haziran 1923'te *Pravda*'da yayımlanmıştır. Buna rağmen, Berzenci hareketi SSCB tarafından desteklenmemiştir. Bu örnek dahi uygulamadaki zaaf ve çelişkileri sergilemektedir.

Komintern'in dönüşümü: Çin örneği

Şu ana değin SSCB'nin Komintern'in ilk dört kongresinde aldığı kararları her yerde uygulayamadığını örnekleri ortaya koymaya çalıştık. Dördüncü kongrenin toplandığı Aralık 1922'nin sonunda Lenin yeniden felç geçirdi. Bu andan ölümüne değin ne SSCB'nin ne de Komintern'in politikalarına müdahale edebildi. Bu dönemde Çin'de ülkenin Britanya ve Japonya birlikleri tarafından işgaline

60 a.g.e.

karşı mücadele eden iki büyük örgüt bulunmaktaydı. Bunlardan ilki içinde burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinden küçük burjuvazinin çeşitli kesimlerine kadar pek çok farklı sınıfın temsilcilerinin yer aldığı **Kuomintang** adlı milliyetçi örgüt, ikincisi ise Komintern'e bağlı **Çin Komünist Partisi (ÇKP)** idi. Parti özellikle kentlerde bulunan işçi kitleleri içinde örgütlenmeye çalışmaktaydı. Gücü kentlerdeki kadar fazla olmasa da kırsal bölgelerde topraksız ve küçük köylülük arasındaki gücünü arttırmaktaydı. Bu bakımdan, Komintern'in ikinci ve dördüncü kongrelerinde altı çizilen sömürgelerdeki komünist partilerin hakim sınıflardan bağımsızlığı hususuna –belki de her yerden çok- bu ülkede hassasiyet gösterilmeliydi. Ancak, buna dikkat etmek bir yana, Komintern'e hâkim olmaya başlayan Stalin ve Buharin'in büyük gayretleri sonucunda ÇKP'nin bağımsızlığı ortadan kaldırılarak Çin Devrimi'nin yenilgisine yol açılmıştır. Yazının devamında gösterileceği gibi, bu yenilginin nedenini yalnızca Komintern kararlarının çiğnenmesi olarak yorumlamak yanlıştır; zira Çin'de uygulanan teslimiyetçi politika enternasyonalin 1924'teki beşinci kongresinden itibaren genel yöneliş haline getirilmiştir. Sonuçta Komintern'in ilk dört kongresinde kabul edilen politikalar çöpe atılmış, bunların yerine sömürgelerdeki komünistleri burjuvazinin kuyruğuna takan teslimiyetçi siyasetler benimsenmiştir. Dolayısıyla yaşanan olay uygulama hatası değil Komintern'in dönüşümünün ifadesidir. Bu sürecin önemli aşamalarını özetleyelim.

Çin'deki felaketi getiren hatalar zincirinin ilk halkası 26 Ocak 1923'te SSCB ile Kuomintang arasında imzalanan ve ÇKP-Kuomintang ilişkilerinin esaslarını belirleyen antlaşmadır. Dikkat edilmesi gereken husus doğrudan ÇKP'yi ilgilendiren bu önemli antlaşmanın SSCB tarafından imzalanmasıdır. Antlaşma görüşmeleri de doğrudan doğruya SSCB ile Kuomintang arasında yapılmıştır ve varılan mutabakat ÇKP'ye dayatılmıştır. Bu tutumun enternasyonalizm ilkesiyle bağdaşmadığı bellidir. Çin'deki devrimci dalga'nın seyrinin SSCB'nin dış politika önceliklerine göre belirlendiğini kanıtlayan vahim bir pratik sergilenmiştir. Antlaşmanın içeriğine bakıldığında izlenen yöntemin basit bir hata olmadığı anlaşılır. Kabul edilen maddeler arasında “ne Komünist sistemin ne de Sovyet sisteminin Çin'de yürürlüğe konulmayacağına” ilişkin bir hüküm mevcuttur.⁶¹ ÇKP'yi bağlayan böylesi önemli bir metne bu maddenin konulmasının SSCB tarafından kabul edilmesi, Komintern kararlarının açık ihlalidir. Üstelik varılan ittifak antlaşmasında ÇKP eşit bir taraf değildir. Eşit ilişkilere sahip iki parti arasında kurulan bir ittifak yerine, her ÇKP üyesinin sıradan üye, tekil birey olarak Kuomintang'a katılması kabul edilmiştir. Dolayısıyla ortada doğru dürüst bir ittifakın bulunduğu bile tartışmalıdır. Bu nedenlerden dolayı, ÇKP Merkez Komitesi, partinin politik bağımsızlığını ortadan kaldıracağı ve kitleler içinde

61 Fernando C'laudin, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform*, Harmondsworth: Penguin Press, 1975, s. 276.

yanılsamalara yol açacağı gerekçesiyle bu antlaşmayı kabul etmediğini duyurmuştur. Ancak, SSCB ve Komintern yöneticilerinin uzun süren girişimlerinin neticesinde bu antlaşma ÇKP'nin üçüncü kongresinde kabul edilmiştir.⁶²

Trotsky, 10 Aralık 1930'da Max Shachtman'a yazdığı açık mektupta Çin'de izlenen politikalara daha en başından, yani 1923'ten itibaren karşı çıktığını belirtiyor.⁶³ Ancak 1923-25 döneminde ÇKP'nin Kuomintang'da kalmasına karşı çıkmadığını daha sonraki şu sözleriyle ifade etmiştir: "ÇKP'nin Kuomintang'a katılımı, ÇKP'nin kendini yalnızca gelecekteki *bağımsız* politik faaliyete hazırlayan, ama aynı zamanda süre giden ulusal kurtuluş mücadelesinde yer almaya çalışan bir propaganda topluluğu olduğu dönemde şüphesiz doğrudur."⁶⁴ Akılda tutulması gereken diğer nokta, Roy da dahil hiçbir Komintern üyesinin 1923'teki yönelişe baştan karşı çıkmamasıdır. Bu tutum ayrıca tartışılmayı hak etmemektedir. 1925 yılında yaşanan olaylar bu ülkedeki koşulları hızla değiştirecektir. Şanghay'da Japonların sahip olduğu bir fabrikada çalışan Çinli işçilerin katledilmesine karşı başlayan protesto gösterilerine müdahale eden Britanya birlikleri on iki Çinli öğrenciyi öldürmüştür. Bu olayın hemen ertesinde, 30 Mayıs'ta ülke çapında genel grev başlamıştır.⁶⁵

İşçi sınıfının muazzam devrimci gücünü ortaya koyduğu bu dönemecin ardından Trotsky'in Çinli komünistlerin bağımsız siyasi-örgütsel duruşunun önemi yaptığı vurgular sıklaşmıştır. Bu uyarıların hiçbirisi dikkate alınmamıştır. Aksine, aynı dönemde (Mayıs 1925) Stalin, Kuomintang'ı bir kanadını ÇKP'nin öteki kanadını "devrimci küçük burjuvazinin partisi"nin oluşturduğu bir "işçiköylü partisi" olarak tanımlamıştır.⁶⁶ Kuomintang'ın açıkça karşı-devrime hizmet eden politikaları su yüzüne çıktıkça Stalin yaptığı "sınıf analizi"ni keyfi biçimde değiştirmiştir. Mart 1926'daki Komintern Yürütme Komitesi toplantısında Kuomintang'ın "işçilerin, köylülerin, entelektüellerin ve kent demokrasisinin devrimci bloğu" olduğunu söylerken Mayıs 1927'de aynı örgüt için "işçilerin, (kent ve kır) küçük burjuvazisinin ve ulusal burjuvazinin bloğu" olduğunu ilan etmiştir.⁶⁷ Bir örgütün sınıfsal temelini nasıl da bu derece hızlı değişebildiğini açıklama zahmetine katlanmamıştır. Üstelik, tamamen hatalı olduğu kanıtlanan 1925'teki analizini yayımlanan toplu eserlerinden çıkararak gözden kaçırmaya çalışmıştır.⁶⁸

62 a.g.e., s. 276, 277.

63 Trotsky, "Max Shachtman'a Mektup," 10 Aralık 1930, Trotsky, *Çin Üzerine* içinde, çeviren: Ömer Gemici, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları, 2000, s. 428.

64 Trotsky, "Çin Komünist Partisi ve Kuomintang," 27 Eylül 1926, a.g.e., s. 18

65 Trotsky'in bu olaylar hakkındaki değerlendirmesi için bkz: "Moskova Ruhu- Şanghay'da Katledilen İşçi ve Öğrencilerin Anısına," 6 Haziran 1925, a.g.e., s. 1-4

66 Claudin, s. 278. Büyük burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin temsilcisi partilere "küçük burjuvazinin radikal temsilcisi" etiketinin yapıştırılması, işbirlikçi siyaseti meşrulaştırmak amacıyla farklı siyasal akımlarca benimsenen bir taktiktir. Bu taktiğin olumsuz sonuçları Türkiye'de de görülmüş, bir dizi akım Kemalist hareketi "küçük burjuvazinin en radikal kanadının temsilcisi" saymıştır.

67 a.g.e., s. 278, 279.

68 a.g.e., s. 278.

17 Haziran- 7 Temmuz 1924 tarihleri arasında toplanan Komintern'in beşinci kongresinde ilk dört kongrenin ulusal sorunda kabul ettiği politik tutumun geçersizleştirilmesi yönünde önemli adımlar –Roy'un sert muhalefetine rağmen– atılmıştır. Daha da vahimi, Mart 1926'da burjuvazi ve toprak sahiplerinin partisi Kuomintang, Komintern Yürütme Komitesi tarafından enternasyonalin "sempatizan partisi" yapılmıştır. Partinin lideri Çan Kay-şek, Komintern Prezidyumu'nun "onur üyeliği"ne seçilmiştir. Çan Kay-şek, Komintern'in "onur üyeliği" jestine derhal karşılık vererek 20-21 Mart'ta Whampoa askeri okulundaki komünist kadroları, Kanton komünistlerinin ve sendikacıların bir bölümünü tutukladı. Sendika merkezleri kendisine bağlı askeri birliklerce kuşatıldı. Operasyonun en ironik yanı, Çan Kay-şek'in kendisine "onur üyeliği" verenlerle alay edercesine Kanton'daki Sovyet danışmanlarını ev hapsine mahkum etmesiydi.⁶⁹ Çan Kay-şek, bu operasyonun hemen ardından Kuomintang'a üye olan komünistlerin listesinin kendisine iletilmesi, yönetim kademelerinde komünistlerin bulunmaması, Kuomintang içinde komünist faaliyet yapılmaması gibi bir dizi koşul ileri sürdü. Bu şartlar ÇKP tarafından başta reddedilmesine karşın SSCB ve Komintern'in zorlamalarıyla bir süre sonra harfiyen yerine getirildi.⁷⁰ Böylelikle Kuomintang içinde ÇKP'nin hiçbir bağımsız inisiyatifine izin verilmeyeceği açıkça görülmüş oldu.

Kanton'dan gelen mesajı doğru okuyan tek komünist Trotskiy'di. Önceki tutumunu değiştirerek, Nisan 1926'da, 'başkanlığını yaptığı Uzak Doğu'daki Sovyet dış politikası hakkında öneriler hazırlayan komisyonda ÇKP'nin derhal Kuomintang'dan ayrılmasını önerdi. Nihayet Eylül ayında konuyla ilgili ilk kapsamlı makalesini yazdı. Kısa süre sonra gerçekleşen karşı-devrimin mükemmel bir öngörüsü niteliğini taşıyan "Çin Komünist Partisi ve Kuomintang" başlıklı yazıda öncelikle Mayıs 1925'ten itibaren köklü biçimde değişen politik durumu özetledi:

İçinde bulunduğumuz dönemde Çin politik yaşamının olgu ve belgeleri, Çin Komünist Partisi ve Kuomintang arasında daha ileri ilişkiler sorununa kesinlikle su götürmez bir yanıt vermektedir. Çin'deki devrimci mücadele, 1925'ten beri, herşeyden önce proletaryanın geniş katmanlarının aktif müdahalesi, grevler ve sendikaların kurulmasıyla karakterize olan yeni bir aşamaya girmiştir. Köylüler şüphe götürmez biçimde giderek artan ölçüde harekete çekilmektedir. Aynı zamanda, ticari burjuvazi ve onunla bağlantılı entelijensiya unsurları, grevlere, komünistlere ve SSCB'ye karşı düşmanca bir tutum benimseyerek sağa doğru kayıyorlar.⁷¹

69 a.g.e., s. 279.

70 a.g.e., s. 279, 280.

71 Trotskiy, "Çin Komünist Partisi ve Kuomintang," 27 Eylül 1926, *Çin Üzerine* içinde, s. 17

Ardından, ÇKP'nin derhal Kuomintang'dan çekilmemesinin halinde yaşanacak sonuçlara işaret etti:

Kararlar, belgeler ve raporlar, önce Kuomintang sağ kanadının büyümesini, sonra Kuomintang merkezinin sağa kayan hareketini ve bundan sonra da Kuomintang solundaki yalpalamaları ve bölünmeleri kaydetmektedir. Ve bunların tümü, komünistlere adım adım saldırı modelini izlemiştir. Komünistler kendi paylarına Kuomintang içinde bir konumdan diğerine durmaksızın gerilemişlerdir. Verdikleri ödünler, göreceğimiz gibi, hem örgütsel nitelikte hem de ilkesel konuları içeren türdendir. Kuomintang'ın yönetici organlarındaki komünistlerin sayısının üçte-birden daha fazla olmayacak şekilde sınırlandırılmasında hemfikir olmuşlardır. Sun Yat-sen'in öğretisinin çiğnenemez olduğunu ilân eden bir kararı kabul etmekte bile görüş birliğine varmışlardır. Fakat her zaman olduğu gibi, her yeni ödün, sadece, Kuomintang güçlerinin komünistlere karşı yeni baskılarını beraberinde getirir.⁷²

Trotskiy Eylül sonunda bu uyarıları yaparken, Stalin Ekim ayında ÇKP yöneticilerine gönderdiği telgrafta Kuomintang'ın büyük toprak sahibi kökenli komutanlarını ürkütecek herhangi bir toprak işgali hareketini durdurma emrini veriyordu. 22 Kasım-16 Aralık 1926'da toplanan Komintern 7. Prezidyumu, Kuomintang'dan ayrılmayı reddetti. Ek olarak, yalnızca Kuomintang üyesi olmayan toprak sahiplerine ait topraklara el koyulabileceğini bildirdi.⁷³ Komintern'in çok şey söyleyip gerçekte somut hiçbir politika önermeyen tutumu, emekçi kitlelerini yaklaşan felakete karşısında savunmasız bıraktı. Nihayet 12 Aralık 1927'de Çan Kay-şek'e bağlı Kuomintang askeri birlikleri, beraberinde getirdikleri silahlı çetelerle birlikte devrimci işçi hareketinin ve ÇKP'nin kalbi sayılan Şanghay'a sürpriz bir baskın düzenledi. Birkaç gün içinde binlerce ÇKP üyesi ve devrimci işçi katledildi. Komintern'in "onur üyesi" ilan ettiği Çan Kay-şek'in başarılı karşı-devrimi de Moskova'da beklenen etkiyi yapmadı. İhaneti kabul etmek yerine, olayların akışının Komintern'i haklı çıkardığı masalları uyduruldu. Wuhan'da bulunan Koumintang'ın sol kanadının giderek devrimcileştiği yolundaki yanılsamalar yayıldı. Trotskiy ise, Şanghay'daki karşı-devrimin nedeninin başta Stalin olmak üzere Komintern önderliğinin -sürekli değişen ama teslimiyetçi özü hiç değişmeyen- taktiklerinde aranması gerektiğini vurguladı. Çin burjuvazisinin emperyalist egemenlikle bağlarını ortaya koyan Trotskiy, ulusal kurtuluş ile toplumsal devrimi birleştiren sürekli devrim politikasının yaşamsal önemine işaret ediyordu:

72 a.g.e., s. 19

73 John Patrick Haightcox, *Communism and Nationalism in India- M.N. Roy and Comintern Policy 1920-1939*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, s. 61, 62.

Emperyalizmin mekanik olarak Çin'in tüm sınıflarını dışarıdan kaynaştırdığını düşünmek devasa bir yanıltır. Bu, Çin Kadetlerinin, Tai Çi-tao'nun duruşudur, hiçbir surette bizimki değil. Emperyalizme karşı devrimci mücadele sınıfların politik farklılaşmasını zayıflatmaz bilakis güçlendirir. Emperyalizm Çin'in iç ilişkilerinde hayli kuvvetli bir güçtür. Bu gücün temel kaynağı, Sarı Nehrin sularındaki savaş gemileri değil –onlar yalnızca yardımcıdır– yabancı sermaye ile yerli burjuvazi arasındaki ekonomik ve politik bağdır. Emperyalizme karşı mücadele, tam da onun ekonomik ve askeri gücünden dolayı, Çin halkının en derinlerindeki kuvvetlerinin güçlü bir kullanımını gerektirir. Gerçekten de, işçileri ve köylüleri emperyalizme karşı harekete geçirmek ancak onların temel ve en esassı yaşamsal çıkarlarının, ülkenin kurtuluşu hedefiyle bağlantısını kurmakla mümkündür.⁷⁴

Trotskiy'in yaptığı son uyarı Kuomintang'ın sol kanadının kuyruğuna takılmanın yanlışlığına ilişkindi:

Çin devriminin bugünkü durumu üzerine tezler şunu ilân ediyor: “Çan Kay-şek'in darbesi, artık Güneyde iki kampın, iki hükümetin, iki ordunun, Wuhan'da devrimci ve Nanking'de karşı devrimci olmak üzere iki merkezin olacağı anlamına gelir.” Ne kadar eksik, yüzeysel, kaba bir tarif. Sorun, Kuomintang'ın iki yarısı sorunu değil, sınıf güçlerinin yeni bir gruplanması sorunudur. Wuhan hükümetinin, Çan Kay-şek tarafından yere serilen devrimi kaldığı noktadan sürdürecektir, oluşumunu tamamlamış bir merkez olduğuna inanmak, Nisandaki karşı-devrimci darbeye kişisel bir “serkeşlik”, öykünün bir “perdesi” gözüyle bakmaktır; tek kelimeyle hiçbir şey anlamamaktır...Bugün, kanlı deneyimlerden sonra, milyonlarca işçi ve köylünün, yalnızca Kuomintang'ın “bayrağı” azıcık dalgalanırsa harekete geçebilecekleri ve yönlendirilebilecekleri şeklindeki acınacak derecede sefil ve bürokratik düşünce terk edilmelidir. (“Kuomintang'm mavi bayrağını kimseye teslim etmeyeceğiz” diye bağırıyor Buharin.) Hayır, kitleler, devrimci bir programa ve kendi saflarından yeşeren ve kendi bünyesinde kitlelerle bağın ve onlara sadakatin garantisini barındıran bir savaşçı örgüte gereksinim duyuyorlar. Wuhan'ın yetkilileri bunun için yeterli değildir: bunun için işçilerin, köylülerin ve askerlerin sovyetlerine, emekçilerin sovyetlerine ihtiyaç var.⁷⁵

Trotskiy'nin önerdiği sol-Kuomintang'ın peşine takılmamak ve sovyetlerin kurulmasına yönelmek şeklinde özetlenebilecek olan tutum, o dönemde izlenen teslimiyetçi politikaya Komintern yönetimi içinde muhalefet eden tek isim olan Roy'un yaptığı önerilerin de ötesine geçmiştir. Aynı dönemde Roy, sol-Kuomintang'ın içinde kalınarak sert muhalefet yapılmasını savunmuş ve

74 Trotskiy, “Çin Devrimi ve yoldaş Stalin'in tezleri,” 7 Mayıs 1927, içinde: a.g.e., s. 69

75 a.g.e., s. 83, 84.

işçi, köylü, asker sovyetleri yerine köylü komitelerinin kurulmasını önermişti.⁷⁶ Trotskiy ise sol-Kuomintang ile kurulacak her türlü ilişkinin bağımsız varoluş temelinde kurulması gerektiğini ısrarla belirtmekteydi. Trotskiy'in öngörülleri bu konuda da doğrulandı. Kuomintang soluna bağlı askeri birlikler, 21 Mayıs 1927'de Hunan eyaletinin başkenti Changsha'daki komünistlere ve onları destekleyen işçi ve köylülere karşı büyük bir saldırıya girişti. Kısa sürede 20 bin kişi katledildi. Yerel ÇKP unsurları bu saldırıya köylülüğe dayanan öz-savunma güçleriyle yanıt vermeye çalıştılar; fakat bu çaba da ÇKP önderliği tarafından engellendi. Nihayet, Nanking (sağ-Kuomintang) ile Wuhan (sol-Kuomintang) hükümetleri arasındaki çelişki üzerine bina edilen Komintern siyaseti tamamen iflas etti. Temmuz ayında bu iki hükümet arasında anlaşmaya varıldı. Wuhan hükümetinin askeri birlikleri arasındaki komünistler imha edildi, bu hükümete danışmanlık yapan, aralarında Roy ve Borodin'in de bulunduğu Komintern yetkilileri Rusya'ya geri gönderildi.⁷⁷

Çin Devrimi'nin Stalin önderliğindeki Komintern'in ihaneti sonucunda yenilgiye uğraması yalnızca Asya'daki devrimin geri çekilişi nedeniyle değil, esas olarak Komintern'deki dönüşümün niteliğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Çin Devrimi sırasında yaşananlar, komünistlerin ulusal hareketlere yönelik siyasetinin çerçevesini çizen Komintern'in ikinci ve dördüncü kongrelerinde alınan kararların Stalinistler tarafından çöpe atıldığını gösteren önemli bir örnektir. Bu devasa siyasi ihanete karşı sesini yükselten isim Trotskiy oldu. Trotskiy'in SSCB ve Komintern içindeki kararlı muhalefeti olayların ihaneti engellemeye yetmese de, devrimci Marksizmin ulusal sorundaki temel politikasının sürekliliğinin korunarak yeni kuşaklara aktarılmasını sağladı. Bu sağlam miras, yirminci yüzyıl boyunca dünyanın her köşesinde gözlemlenen (ulusal burjuvazinin desteklenmesinden emperyalist ülkelerdeki komünist partilerin –Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda Fransız Komünist Partisi'nin yaptığı gibi- ezilen ulusların mücadelesine sırt çevirmesine kadar uzanan) politik ihanetlere karşı Marksizmin sesinin yükseltilmesini mümkün kılan esas kaynak oldu.

Sonuç

Devrimci Marksizmin ulusal soruna ilişkin politikası bir dizi maddi olgunun kavranışı üzerine kurulur. Bunlardan ilki "ulus" olgusunun ve genel olarak ulusal sorunun kapitalizm koşulları içinde kendiliğinden aşılmasının imkânsız oluşudur. Kapitalizmin ulusal sınırları aşan gelişmesi kendi çelişkilerini üretmekten geri kalmaz. Farklı ülkelerin burjuvazilerinin birbirleriyle olan çelişkilerini körükler. Emperyalistler arasındaki paylaşım savaşlarında görüldüğü gibi bu ülkelerin işçi

76 Haithcox, s. 68.

77 a.g.e., s. 69, 73.

sınıfının birbirlerine düşman edilmesini kolaylaştırır. Bunun da ötesinde, kapitalist gelişmenin farklı tarihsel biçimleri olarak ortaya çıkan sömürgecilik ve emperyalizm, **ezen** uluslar ile **ezilen** uluslar arasındaki çelişkileri arttırır. İşçi sınıfı, kendisini başka bir ulusu köleleştirmeye çalışan burjuvazisine yardım ederken bulabilir. Bu nedenlerden ötürü işçi sınıfı ulusal sorunu önce kavramak sonra da çözmek zorundadır. Marksizmin diyalektik yöntemi, ulusal sorunun farklı biçimlerinin birbirinden ayrıştırılarak çözümlenmesini gerekli kılar. Örneğin emperyalist devletlerin birbirleriyle rekabetinden doğan paylaşım savaşlarında savaşan tarafların tümü haksızdır. İşçi sınıfını bu savaşlarda taraf tutmaya teşvik etmek şovenistlerin ve onların işçi sınıfı içindeki temsilcisi sosyal-şovenlerin işidir. Devrimci Marksistler bu savaşlarda taraf tutmayı reddederler. İşçi sınıfına esas düşmanın kendi burjuvazileri olduğunu açıklarlar.

Bu yazının asıl konusu olan ezen uluslar ile ezilen uluslar arasındaki çelişki temelinde ortaya çıkan sorunlarda ise Marksistlerin yeri ezilen ulusların yanındır. Bu yalnızca her türlü ezilmişliğe karşı olmaktan kaynaklanan ahlaki bir tercih değildir. Marx'ın İrlanda sorununa ilişkin olarak yaptığı saptama, ezen-ezilen ulus çelişkisinin yaşandığı her yerde geçerlidir: "Başkasını ezen bir ulusun kendisi de özgür olamaz." Kendi burjuvazisinin başka ulusları köleleştirmesini -hangi gerekçeyle olursa olsun- destekleyen bir işçi sınıfı, burjuvaziden bağımsızlaşmaz. Engels ve Lenin, sömürgecilikten beslenen işçi aristokrasinin burjuvazinin işçi sınıfı içindeki aktarma kayışı olduğu gerçeğine işaret etmişlerdir. Bunun da ötesinde, işçi sınıfının kurtuluşu ancak uluslararası ölçekte mümkün olduğundan ezen ve ezilen uluslar arasındaki çelişki ve önyargılar giderilmeden farklı ulusların emekçilerinin ve ezilenlerinin birliği ve kurtuluşu imkânsızdır. Ezen ulus ile ezilen ulusun arasındaki eşitsiz ilişkinin ortadan kalkmasının tek yolu ezilen ulusun kendi kaderini tayin etme hakkını tanımaktan geçer. Ezilen ulusa bu hak tanınmadıkça ulusal sorun çözülmez. Kendi kaderini tayin hakkı ezilen ulusun ezen ulusun devlet sınırları içinde yaşamak isteyip istemediğine karar vermesi anlamına gelir. Ezilen ulusa ayrılarak bağımsız devlet kurma hakkının verilmediği hiçbir koşulda kendi kaderini tayin hakkının geçerli olduğu iddia edilemez. Ayrılarak kendi bağımsız devletini kurma hakkının bir ulusa tanınması, o ulusun ayrılmasının teşvik edilmesi demek değildir. Ezilen ulus hangi seçimi yaparsa yapsın, her iki ulusun devrimci Marksistleri de daha üst birliklerden yanadır. Ulusların kaderlerini tayin hakkını, yani ayrılarak bağımsız devlet kurabilme hakkını sonuna kadar savunan Lenin ve Trotskiy'in proletarya diktatörlüğünün enternasyonal düzeyde kurulmasının zarureti her fırsatta vurgu yapmalarının nedeni de budur. Daha sonraki evrimi ne olursa olsun, en başta eşit haklara sahip olan farklı sosyalist cumhuriyetlerin birliğini temsil eden SSCB'nin uluslararası proleter devleti yolundaki bir merhale olarak görülmesi de bu yüzdendir.

Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının tanınması komünistlerin ezilen ulusların kurtuluşuna ilişkin diğer görevlerini ortadan kaldırmaz. Her bir ezilen

ulusun içinde yaşanan sınıfsal çelişkiler ve mücadeleler ezen uluslarda olduğundan daha az şiddetli değildir. Komintern'in ikinci ve dördüncü kongrelerinde ifade edilen siyasal tutum bu noktada önem kazanır. Buna göre, ezilen ulusun komünistleri ulusal kurtuluş mücadelesinin görevlerini üstlenmek zorundadır. Elbette farklı toplumsal-siyasal koşullarda bu görev değişik biçim ve yöntemlerle yerine getirilebilir. Ancak, dördüncü kongre kararlarında da vurgulandığı gibi, sınıfsal çıkarların savunulması bahanesiyle bu görevi savsaklamak oportünizmden başka bir sıfatı hak etmez. Öte yandan, ulusal mücadelenin görevlerine yoğunlaşmak gerekçesiyle proleter devrimi görevine sırt çevirerek burjuvazinin örgütlerinin içinde erimek de -bu yazıda üzerinde durulan Çin örneğinin de açıkça gösterdiği gibi- emekçilerin kurtuluşu mücadelesine ihanettir. Bu nedenle, ulusal kurtuluş ile proleter devriminin görevleri tek bir programda birleştirilmelidir. Bu iki görev arasında hiyerarşi kurulmamalıdır. Ulusal bağımsızlığa ulaşılmadan çok önce de bağımsızlaştırılan bölgelerde üretim araçlarına el konması ve toprak devriminin yapılması mümkün ve gereklidir. Yirminci yüzyılın sayısız mücadele deneyiminde açıkça gözlemlenebilen bu olgu, sürekli devrim perspektifinin sömürge ülkelerin komünistleri için taşıdığı yaşamsal önemi göstermektedir.